

...Oi, skal det komme tårer

En studie av familieterapeuters erfaringer av å bli berørt
og hvordan dette påvirker praksis

Bumse Stene

VID vitenskapelige høgskole

Masteroppgave

Master i familieterapi og systemisk praksis

Veileder: Lennart Lorås

Antall ord: 21804

27.06.16

Sammendrag

Denne studien tar utgangspunkt i problemstillingen: *Hvordan beskriver familieterapeuter at det å bli berørt påvirker deres praksis?* For å kunne besvare problemsstillingen ble det gjennomført semi-strukturerte intervju med 6 (seks) familieterapeuter. Interpretative Phenomenological Analysis (IPA) ble benyttet som metode for å kunne besvare problemstillingen. Analysen førte til 4 (fire) funn og hver av dem med 3 (tre) underpunkter.

(1) *Tanker om å bli berørt i rollen som familieterapeut* med underpunktene

a) *Familieterapeuters erfaringer av å bli berørt* b) *Terapeutens refleksjoner om hvordan det å bli berørt får en plass i terapirommet* c) *Samspillet mellom terapeut og klient*

(2) *Erfaringer av å bli berørt vekker undring om hva som skjer* med underpunktene

a) *Effekten av å bli berørt vekker undring om hva som skjer* b) *Gevinster av å bli berørt og betydningen de har for relasjonen* c) *Klienters reaksjoner på at terapeuten ble berørt*

(3) *Kontekst som avgjørende for hva en kan tillate seg* med underpunktene a) *Berørte familieterapeuter kjenner seg usikker på hva de kan tillate seg* b) *Konteksten*

familieterapeuter jobber innenfor legger føringer for hvordan de tenker om sin rolle som terapeut c) *Begrensede muligheter for å reflektere over egen praksis påvirker faglig utvikling*

(4) *Betydningsfulle erfaringer og tanker om praksis* med underpunktene a) *Terapeutens*

tanker om egen praksisutøvelse b) *Idéer om det terapeutiske møtet* c) *Terapeutens tanker om det betydningsfulle ved å bli berørt*

Det går fram av studien at *å bli berørt* kan uttrykkes på mange ulike måter. Terapeutene kan gi uttrykk for at de blir berørt overfor klienten. I tillegg til dette skjer det at de forsøker å skjule sin berøring. Åpenhet og tilstedeværelse ser ut til å være en forutsetning for å bli berørt og utvider forståelsen av hvem klienten er. Å bli berørt kan virke som et insitament som får betydning for den terapeutiske relasjon. I tillegg blir terapeuten mer oppmerksom på det klienten formidler. Når klienten gir respons på terapeutens berørthet, kan det forstås som en anerkjennelse. Berørtheten ser også ut til å gi klienten en opplevelse av støtte. Samspillet og dialogen ser ut til å styrkes av dette. Det blir uttrykt bekymring for at terapeutiske verdier kan gå tapt når terapeuter opplever begrensinger for utformingen av terapeutrollen. Refleksjon over praksis ser ut til å innvirke på faglig utvikling og det kan gi økt trygghet i utfordrende klientmøter. Å bli berørt som terapeut ser ut til å gi en opplevelse av økt trygghet i terapeutrollen. Når terapeuter alminneliggjør det å ha problemer i familien, ser det ut til å gi en mer likeverdig relasjon mellom terapeut og klient.

Takk!

Nå er masteroppgaven skrevet ferdig og jeg kjenner en takknemlighet for at jeg fikk muligheten til å studere et tema som opptar meg. Masteroppgaven har vært et hovedfokus en tid og både mennesker og gjøremål har fått lite oppmerksomhet. Mine voksne barn, Thelise og Tobias fortjener en stor takk for at dere har signalisert en tro på at jeg ville nå målet. En hjertelig takk også til Ståle som har gitt støtte til at jeg kunne følge min rytme og prioritere skrivearbeidet. Min dyktige veileder Lennart Lorås har vært tilgjengelig, har vist raushet og har delt villig av sin faglige kunnskap. De klare tilbakemeldinger på mitt famlende skriftlige arbeid var til uvurderlig hjelp for å få fullført masteroppgaven. Ett og annet smilefjes i margin ga meg mot til å fortsette arbeidet og ble de siste merknader som ble slettet. Tusen hjertelig takk for all hjelp og for at du formidlet tro på prosjektet. Hjertelig takk til hver enkelt av informantene som ga av sin tid og besvarte mine spørsmål. Uten informantene ville denne masteroppgaven ikke blitt til. Takk også til familie og venner som har vist interesse for mitt prosjekt. Alle medstudenter får stor takk for bidrag i faglige diskusjoner, støtte når frustrasjonene ikke kunne skjules og for en delt idé om at *vi kommer i mål en dag*. Oppmuntrende meldinger, smilefjes og øyeblikksbilder fra livet utenfor min *masterboble* ga motivasjon til å arbeide videre. Jeg vil takke Anne Hedvig Vedeler, Rolf Sundet, Arlene Vetere og John Shotter for faglige synspunkter til studiens tema, bidrag og tips til aktuell litteratur. En takk også til Vid Vitenskapelige Høgskole som har lagt til rette for et studie som ga mulighet for å utvide faglige refleksjoner om terapeutisk arbeid. Sist men ikke minst en stor takk til småfuglene som har valgt en sang som klinger akkurat som vekkeklokka. Halv fem kan være en god tid å våkne på når en master er under arbeid. ”Mye av gleden næres av nysgjerrigheten. Den må beskyttes” (Christie 2009). Nysgjerrigheten har vært drivkraften i en spennende og utfordrende prosess. Nå har jeg fått min forståelse av hva en master er og opplever det som en berikelse. I arbeidet med studiens tema har jeg funnet noen svar, men det har også skapt flere nye spørsmål. De nye spørsmålene finner kanskje noen mulige svar i framtiden, kanskje av meg eller kanskje av andre. Nysgjerrigheten vil være en god følgesvenn videre som kan fortsette å glede meg og som forhåpentligvis også kan være til glede for andre.

Bumse Stene

Hønefoss 2016

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	2
1 Innledning	6
1.1 Bakgrunn for valg av forskningsprosjekt	6
1.2 Presentasjon av problemstilling	6
1.3 Begrepsavklaringer og klargjøring for leseren	6
1.4 Avgrensning av oppgaven	7
1.5 Oppgavens oppbygging	7
2 Teori	9
2.1 Systemteori	9
2.2 Kartet og terrenget	10
2.3 Sosialkonstruksjonisme	10
2.4 Kybernetikk	11
2.5 Berørt	11
2.6 Makt	12
2.7 Kommunikasjonsteori	13
2.8 Påvirkning fra Tom Andersen	15
2.9 Språk	16
2.10 Diskurs	17
2.11 Forskning som berører temaet for studien	17
3 Metode	21
3.1 Forskningsspørsmål	21
3.2 Vitenskapelig ståsted	21
3.2.1 Interpretative Phenomenological Analysis (IPA)	22
3.2.2 Fenomenologi	22
3.2.3 Hermeneutikk	23
3.3 Kvalitativ forskning	23
3.4 Valg av informanter	24
3.5 Planlegging og gjennomføring av intervjuene	25
3.6 Transkribering	26
3.7 Analyse	27
3.8 Etiske hensyn	28
3.9 Forforståelse	28
3.10 Mulige svakheter med studien	29
4 Presentasjon av funn	31
4.1 Tanker om å bli berørt i rollen som familieterapeut	32
4.1.1 Familieterapeuters erfaringer av å bli berørt	32
4.1.2 Terapeutens refleksjoner om hvordan det å bli berørt får en plass i terapirommet	33
4.1.3 Samspillet mellom terapeut og klient	33
4.2 Erfaringer av å bli berørt gir økt oppmerksomhet	34
4.2.1 Effekten av å bli berørt vekker undring om hva som skjer	34
4.2.2 Gevinster av å bli berørt og betydningen det har for relasjonen	35
4.2.3 Klienters reaksjoner på at terapeuten ble berørt	36
4.3 Kontekst som avgjørende for hva en kan tillate seg	37
4.3.1 Berørte familieterapeuter kjenner seg usikker på hva de kan tillate seg	37
4.3.2 Konteksten familieterapeuter jobber innenfor legger føringer for hvordan de tenker om sin rolle som terapeut	38
4.3.3 Begrensede muligheter for å reflektere over egen praksis påvirker faglig utvikling	39
4.4 Betydningsfulle erfaringer og tanker om praksis	41
4.4.1 Terapeutens tanker om egen praksisutøvelse	41
4.4.2 Idéer om det terapeutiske møtet	42

4.4.3 Terapeutens tanker om det betydningsfulle ved å bli berørt	42
4.5 Oppsummering av funn	43
5 Diskusjon	46
5.1 Tanker om å bli berørt i rollen som familierapeut	46
5.2 Erfaringer av å bli berørt gir økt oppmerksomhet	48
5.3 Kontekst som avgjørende for hva en kan tillate seg	50
5.4 Betydningsfulle erfaringer og tanker om praksis	53
5.5 Oppsummering av diskusjon	55
6 Avslutning	57
6.1 Refleksjoner over arbeidet med studien og hva jeg har lært	57
6.2 Framtidige forskningsspørsmål	58
Litteraturliste	60
Vedlegg	64
Vedlegg 1 Kvittering fra NSD	64
Vedlegg 2 Forespørsel om deltagelse i forskningsprosjekt	67
Vedlegg 3 Intervjuguide	69
Vedlegg 4 Utdrag fra transkribert intervju	71
Vedlegg 5 Eksempler på koding	74

1 Innledning

I dette kapitlet vil jeg presentere valg av forskningsprosjekt og problemstilling. Noen begreper vil også bli belyst. Deretter følger avgrensning og oppbygningen av studien.

1.1 Bakgrunn for valg av forskningsprosjekt

Valg av tema til mitt masterprosjekt har en lenke til egne erfaringer og refleksjoner over praksis. Under utdanning som ergoterapeut var det på midten av 1980 tallet en rådende forståelse at man skilte klart mellom det profesjonelle og det private. I teorien kan kanskje et slikt skille være mulig, men i terapeutisk praksis byr det på utfordringer. I løpet av studiet i familierapi og systemisk praksis er flere av mine forforståelser (Andersen 1994) og egne *sannheter* blitt utfordret. Min nysgjerrighet og undring over hva som skjer i menneskemøter er blitt ytterligere utvidet. Oppmerksomheten på å bli berørt som terapeut ble mer synlig i utfordrende klientmøter, i veiledning og i samtaler med kolleger. Det opptar meg hvordan klienter eller det de løfter fram i møter virker på terapeuten. Dette er bakgrunnen for at jeg velger å foreta intervjuer av praktiserende familierapeuter. Jeg innhenter også data om hvordan de erfarer det å bli berørt og hvordan det påvirker deres praksis.

1.2 Presentasjon av problemstilling

Hensikten med denne studien er å undersøke hva familierapeuter gir uttrykk for når de skal sette ord på erfaringer av å bli berørt i praksis. Den overordnede problemstilling for studien er: *Hvordan beskriver familierapeuter at det å bli berørt påvirker deres praksis?* Deretter ble det utarbeidet tre (3) forskningsspørsmål som er ment å hjelpe til å belyse problemstillingen ytterligere og disse er: *Hvordan blir terapeuter berørt av det de møter i praksis? Hva foretar de seg når de blir berørt? og Hvilken virkning har dette på videre praksisutøvelse?*

1.3 Begrepsavklaringer og klargjøring for leseren

I oppgaven har jeg valgt å bruke begrepet klient for den som møter familierapeuten i en samtale. Dette er valgt for å klargjøre at det er to personer som møtes i en samtale og at de har ulik posisjon i forhold til hverandre. Ordet klient er i etymologisk ordbok beskrevet som en person som søker bistand hos advokat, lege, sosialarbeider eller lignende. Ordet er av latin

cliens som betyr en ”person frivillig undergitt til en mektigere for å oppnå beskyttelse og understøttelse” (Caprona 2013). Betydningen av begrepet klient har en større vekt på at vedkommende er undergitt noe som er mektigere. Betydningen av begrepet legger mer vekt på at den de møter har større makt og det er ikke alltid ønsket, planlagt, foretrukket eller viktig. Det kan allikevel være en underliggende forståelse hos den ene eller begge parter og kan påvirke relasjonen. For meg er klient ikke et ideelt begrep for en som møter til en samtale. Jeg velger allikevel *klient* som begrep både i intervjuer og i studien. Begrepet pasient ble vurdert som alternativ, men ble forkastet fordi det har betydningen en syk person som trenger behandling (Caprona 2013). De familieterapeutene jeg har intervjuet har ikke benyttet dette begrepet eller omtalt de som kommer til samtale som syke personer.

Berørt er et sentralt begrep i studiens problemstilling og et fokus i intervjuene. Begrepet berørt kan romme mer enn emosjoner. Å føle er i etymologisk ordbok beskrevet som berøring, kjenne, merke, ane og sanse. Ord som er avledet av *føle* er blant annet sanseintrykk, psykisk reaksjon, instinkt, fornemmelse, medfølelse og anelse. Begrepet emosjon beskrives som følelse og sinnsbevegelse. Emosjon er avledet av ordet *emovere* og betyr å bevege som gir lånordet emosjonell (Caprona 2013). I studien vil begrep som føle, følelser og emosjoner bli benyttet og kan bli benyttet om hverandre.

I denne studien har jeg intervjuet familieterapeuter som beskriver at de har en systemisk teoretisk forankring. I studien vil jeg benytte både begrepet familieterapeut og terapeut. Begrepene er likevel ment å representere det samme. Opplevelsen av god flyt i språket ble utslagsgivende for valg av begrep underveis i skriveprosessen.

1.4 Avgrensning av oppgaven

I oppgaven har jeg intervjuet seks (6) personer som alle har utdanning som familieterapeuter. Selv om ikke kjønn er essensielt i problemstilling har jeg søkt å ha et balansert utvalg. Begge kjønn er derfor representert blant mine informanter to (2) kvinner og fire (4) menn).

1.5 Oppgavens oppbygging

Oppgaven er bygd opp på følgende måte. I kapittel en (1) angis valg av tema for studien, presentasjon av forskningsspørsmål, begrepsavklaring og avgrensning av studien.

I kapittel to (2) presenteres aktuell teori som representerer mitt ståsted samt faglige innfallsvinkler som kan belyse temaer i studien. Tilgjengelig forskning blir presentert. I kapittel tre (3) presenteres den metodologiske rammen for studiet. Deretter presenteres de metodemessige valg jeg har gjort i forbindelse med innsamling og analyse av data samt etiske hensyn som er foretatt. I kapittel fire (4) vil jeg presentere funnene i denne studien. Kapittel fem (5) er diskusjonsdelen. Her blir funnene diskutert i lys av den teoretiske forståelsen samt problemstilling og forskningsspørsmålene. Her blir også diskusjonen oppsummert. Kapittel seks (6) er den avsluttende delen av oppgaven. Her presenteres erfaringer fra arbeidsprosessen i studien. Jeg vil også vise til implikasjoner for videre forskning og gjøre rede for metodiske begrensninger ved studien.

2 Teori

I teorikapitlet blir det belyst ulike perspektiver og forståelser som ligger til grunn for tenkningen innen systemisk familierapi. Dette danner grunnlaget for perspektivene for denne studien.

2.1 Systemteori

I første halvdel av 1900 tallet hadde man få forklaringer på hvordan sammensatte systemer fungerte og den mekanistiske måte å forstå verden på var for mange ikke lenger tilstrekkelig (Ølgaard 2004). Ludwig von Bertalanffy (1969) var blant de første som presenterte systemteori som begrep. Den generelle systemteori beskriver hvordan sammensatte organismer er en organisert helhet (ibid). Samspillet i de enkelte deler av en organisert helhet er det som skaper helheten. De ulike delene påvirker og påvirkes av hverandre (Ølgaard 2004). Innen fysikken forholder man seg kun til lukkede systemer som er isolert fra utenforliggende faktorer (Bertalanffy 1969). I lukkede systemer skjer det derfor ingen utveksling av informasjon med omgivelsene (Jensen 2009). Når det gjelder levende organismer er de grunnleggende et åpent system (Bertalanffy 1969). I åpne systemer skjer det kontinuerlig en utveksling av informasjon mellom systemet og omverdenen (Jensen 2009). Systemiske perspektiver i forståelsen av kommunikasjon beskrives som sentralt i utviklingen av systemisk familierapi (Hårtveit og Jensen 2004). Etter andre verdenskrig skjedde en stor utvikling av nye teorier og forståelser om sammensatte systemer (Bateson 1972). I den anledning er Gregory Bateson sentral. I 1946-47 ble Bateson kjent med Bertalanffys systemteori og kybernetikken¹ (ibid). Bateson var opptatt av den levende verden og hvordan faktorene i den levende verden påvirkes av hverandre i en kontinuerlig prosess (ibid). Bateson hevdet også at relasjoner alltid er et produkt av doble beskrivelser hvor hver av partene gir uttrykk for sin betraktning av situasjonen. Til sammen vil beskrivelsene gi en binokulær² betraktning (Bateson 1987).

---

¹ Kybernetikk betyr vitenskapen om styring og regulering av kompliserte systemer, for eksempel levende organismer, maskiner og samfunnssystemer (Caprona 2013) og ble utviklet av Norbert Wiener (Ølgaard 2004).

² Binokulær betyr: Binokulært syn, samtidig syn med begge øyne. (Store medisinske leksikon)

2.2 Kartet og terrenget

Korzijsky kom med utsagnet *the map is not the territory* og dette er et viktig fokus for Bateson (Bateson 1972). Betegnelsen *the map is not the territory* benyttes ikke kun i sammenheng med kart og terreng. Det er en betegnelse for noe mer og Bateson peker på hvordan språket brukes som et *kart* for å beskrive noe, for eksempel en katt. Dyret finnes ikke i ordet katt og katten finnes ikke i vår hjerne (Bateson 1972, Bateson 1987). Kartet kan forstås som en illustrasjon av virkeligheten, men er likevel ikke å anse som en objektiv representasjon av virkeligheten (Bateson 1972). Bateson hevder i den anledning at hver av oss kan skape våre egne kart over vår ide om virkeligheten (ibid) og alle opplevelser er subjektive. Ifølge Bateson (1987) finnes det derfor ingen objektiv opplevelse.

2.3 Sosialkonstruksjonisme

Sosialkonstruksjonisme regnes som epistemologisk³ utgangspunkt for de fleste systemorienterte familierapeutiske retninger (Boston 2000). Sosialkonstruksjonismen utfordrer vår måte å tenke om verden på og hva vi anser som sant og virkelig. Den riktige beskrivelse av virkeligheten kan man ikke nå hevder sosialkonstruksjonismen. Det vi hevder er virkelighet, sant eller moralsk, er konstruert gjennom språk og i sosial interaksjon med andre (Gergen 2015) Vi benytter oss i stor grad av språk for å beskrive verden og har gjennom kommunikasjon blitt enig om hva ordene kan representere og hva vi betegner som sant. Om vi tenker verden som sosialt konstruert vil vi kanskje være mer nysgjerrig og tolerante for det som er annerledes (ibid). Det kan være vanskelig å forholde seg til fordi det utfordrer så mange av våre selvfølgelige måter å forholde oss til verden på.

Sosialkonstruksjonismen gir rom for å utvide repertoaret av tanker og forståelser om verden som vi har lært og blitt formet inn i av oppdragere og samfunnet. En utvidelse av tanker og forståelser kan gi en opplevelse av større frihet, men det kan også oppleves utfordrende fordi den forståelsen av verden man hadde ikke lenger gjelder. Sosialkonstruksjonismen påvirker også hvordan en kan tenke om hva forskning er: ”All research is based on assumptions or understandings and these assumptions and understandings are forged within relationships”

---

³ Epistemologi kommer av gresk og benyttes som betegnelse for erkjennelsesteori. Epistemologi er læren om kunnskap og innsikt (Store Norske Leksikon).

(Gergen 2015). I følge Gergen (ibid) representerer heller ikke forskning noen sannhet alene, men er knyttet til hvordan vår sosiale forståelse og antagelse er skapt.

2.4 Kybernetikk

Kybernetikken handler om kretsløp som er kommunikative og systemteorien søker å omfatte fullstendige kretsløp (Ølgaard 2004). Kretsløpene består av deler som fungerer sammen i en interaksjon og de ulike delene virker sammen for å skape en helhet (ibid). I prosessen fram til en annen ordens kybernetikk var flere visjonære forskere involvert. I skyggen av den kalde krigen ble noen av de visjonære forskernes oppmerksomhet rettet mot utnyttelsen av teknologien, vestens holdning til forskning og at denne var basert på en falsk illusjon om objektivitet. Første ordens kybernetikk hvor den som observerer tenkes å være utenfor systemet ble erstattet av en annen ordens kybernetikk hvor observatøren er inkludert i systemet (Hoffmann 1985). Andre ordens kybernetikk ble utviklet som en ny tenkemåte for å utvide forståelsen av hvordan systemer fungerer. Både innen familien som system og i organisasjoner ble andre ordens kybernetikk en retning som kunne beskrive at terapeuten ble en del av systemet i møter med familier i terapi (Hårtveit og Jensen 2004). Som aktører er vi alle del av et samspill og det er ikke mulig å stille seg utenfor uavhengig av rollen man har. I en terapeutrolle eller som hjelper vil en være en del av det systemet. Man søker å hjelpe og målet er å skape rom for endring og ikke søke endring i en bestemt retning (ibid).

2.5 Berørt

I studien er det rettet et fokus på begrepet berørt og jeg anser at en vesentlig del av det som rommes i begrepet berørt er følelser. Tidlige systemiske terapeuter så følelser som strengt tilhørende det enkelte individ og følelser var ikke en del av relasjoner eller interaksjoners mønster (Bertrando og Arcelloni 2014). Strategiske terapeuter ser derimot endring i følelser som en konsekvens av endring i adferd. I det siste tiåret har forfattere med systemisk perspektiv vist mer interesse for å skrive om følelser (ibid). Den intersubjektive vinkling på å bli berørt og den naturlige følelsesmessige overbevisning betraktes som ubevisst og trenger å bli bragt til bevissthet gjennom refleksjon og tolkning. Utvikling av omfattende systemisk teori om følelser gir anledning til å benytte systemiske tilnærminger for å håndtere følelser. Terapeuter legger til rette for å sette ord på følelsene i terapirommet (ibid). Følelser er blitt beskrevet som vårt viktigste signalsystem (Landro 2013). Kroppens signaler er til hjelp når vi opplever verden. Følelser er signaler som påvirker oss til å gjøre noe eller ikke gjøre noe.

Noen emosjoner som for eksempel interesse og iver hjelper oss til å utforske og være i bevegelse framover. Frykt og angst er følelser som for eksempel kan holde oss i beredskap og er av betydning når det er grunn for å være redd. Skam kan holde oss tilbake og kan oppleves begrensende for livsutfoldelsen (ibid). Gergen (2015) er opptatt av at vi i vesten har idéer om at følelser er naturgitte og når et spebarn smiler eller gråter tolkes det som bestemte følelser. Et slikt syn plasserer følelsene i det enkelte individ og en kan anta at det er lite en kan gjøre med følelser som sinne, sjalusi eller hat. Om følelsesuttrykk er kulturelt betinget og er knyttet til sosiale regler for når og hvor de kan uttrykkes gir det utsikt til muligheter for endring. Også om man viser følelser er det implisitte regler for hvordan andre kan respondere på det (ibid). Følelser befinner seg ikke i den enkeltes bevissthet, men er i mellom de mennesker som har et personlig møte (Bertrando og Arcelloni 2014). Innen en systemisk forståelsesramme vil det hver gang vi møter en annen person skapes et relasjonelt system. En av flere ting som kan oppstå når mennesker møtes har følelsesmessige kjennetegn. Et emosjonelt system er ikke et spesielt menneskelig system, men er heller emosjonelle kjennetegn som vi legger merke til når vi vurderer et menneskelig system. Følelser er et systemisk fenomen som kommer og som betyr at den følelsen én av oss har og viser fram, er i en eller annen grad en konsekvens og en respons til noe annet. Gjenkjennelse av følelser har en kulturell tilknytning. Komplekse følelser kan tolkes forskjellig i ulike kulturer og kan påvirke emosjonelle relasjoner sterkt. Mulige ulike følelsesmessige uttrykk hos menn og kvinner er knyttet til kjønnsroller og er påvirket av kulturelle og sosiale faktorer (ibid). Bakhtin (2003) har i den anledning uttrykt at man ikke kan føle seg inn i et annet menneske. Han hevder at det indre hos et annet menneske kan man nå ved at den andre åpner seg gjennom dialog.

2.6 Makt

Begrepet makt er sentralt for denne studien. Lundby (1998) uttrykker at Foucault sitt arbeid i forhold til temaet *makt* har hatt stor innflytelse på tanken om makt i familien, terapirommet og i samfunnet. Foucault var opptatt av hvor sammensatt maktforhold er og undersøkte maktforholdet i ulike sider av hverdagslivet sett i forhold til kunnskap og subjektivitet (ibid). Det er innebygd i alle sosiale forhold at det finnes makt og den kan ikke fjernes, for skal makten fjernes må det skje fra innsiden. Et eksempel på dette kan være at i en institusjon er muligheten til å ta beslutninger knyttet til rollen for én av de ansatte. I dette ligger det en tanke om at når makten finnes i relasjoner er det også en tilstedeværelse av motstand (ibid). Om en person i en institusjon har større mulighet for å ta beslutninger, har de andre anledning

til å yte motstand mot det som besluttes og det kan ytres på ulike måter. Med en implisitt motstand i en maktrelasjon kan denne motstand være et potensial for endring (ibid). Lundby (ibid) sier også at Foucault snakket mindre om makt og benyttet etter hvert maktforhold som begrep. Dette begrepet knytter seg nærmere til det som foregår i en samhandling. White (2006) beskriver at vår adferd gir uttrykk for at vi samarbeider om kontroll og overvåking av oss selv og andre, og at vi lar oss forme av den dominerende viten. Strukturen i sosiale maktsystemer og den innflytelsen de har på den enkeltes holdninger til livet er derfor relevant for vurderingen av hverdagssituasjonen som terapeuter konfronteres med (ibid). I følge Holmgren (2009) la Foucault vekt på at makt eller dominans ikke kan være total, fordi dominans alltid vil være basert på en viss frivillighet. Uten at det finnes motstand kan makt ikke bli total og kan heller ikke eksistere. Foucault la i den anledning vekt på at det motsatte av makt er frihet (ibid).

2.7 Kommunikasjonsteori

Systemisk forståelse er basert på kommunikasjonsteori som benyttes for å forstå samspill i samfunn og familier (Jensen 2009). Dette har hatt stor betydning for utviklingen av systemisk familierterapi (ibid). Det finnes flere kommunikasjonsteoretiske modeller, men her er det valgt å presentere Watzlavick, Bavelas og Jacksons (1967) fem (5) grunnsetninger for menneskelig kommunikasjon (ibid).

1. Man kan ikke ikke kommunisere. Watzlavick, Weakland og Fisch (1980) hevder at man kan ikke ikke kommunisere. Selv om man ikke uttrykker noe med ord, kan nonverbal kommunikasjon kunne formidle informasjon om hva man for eksempel tenker om en annen person man møter. Som terapeut er det viktig å ha oppmerksomhet også på egen nonverbal kommunikasjon. Selv en stille tilstedeværelse kan ha innflytelse og muligens også ha en manipulerende virkning (Watzlavick m.fl. 1980).

Kommunikasjon handler om mer enn ord og kroppsspråk og innbefatter i følge Bateson (1972) også kommunikasjon med omgivelsene. Når vi tar inn informasjon fra omgivelsene gjennom våre sanser, er i kontakt med materialer og observerer omgivelsene, kan det også forstås som kommunikasjon. Et systemisk perspektiv kan også beskrives som en sirkulær forståelse hvor begynnelse eller slutt ikke finnes, men er i et kontinuum (Jensen 2009).

Kommunikasjonen vil i en slik forståelse være noe vi befinner oss i og det er noe vi ikke kan tre ut av. Kommunikasjon kan derfor forstås som en kontinuerlig foranderlig og kompleks

prosess, hvor vi kontinuerlig sender og mottar informasjon. Mennesket er derfor å anse som alltid i endring og i en gjensidig kommunikasjon med andre og med verden (Jensen og Ulleberg 2011).

2. All kommunikasjon har et innhold og et relasjonelt aspekt. All kommunikasjon er også et uttrykk for relasjonen og ikke kun et budskap. Når en person sender et signal for eksempel i form av språk, mimikk eller handling vil det ha en intensjon om å bringe et budskap til en annen part (Watzlavick m.fl. 1967). Budskapet signaliserer også en relasjon til den som budskapet sendes til. Når den andre mottar signalet vil det bli tolket og vedkommende skaper sin forståelse av budskapet. Budskapet som er mottatt vil generere en reaksjon i mottakeren. Hva denne reaksjonen er vil gi signaler tilbake til den som sendte det første budskapet og kommunisere noe om relasjonen. Budskapene mellom de to parter formidler informasjon både om budskapet selv, men det metakommuniserer også noe om partenes relasjon (ibid).

En systemisk forståelse av et system betyr at en ikke inntar en posisjon utenom systemet (Jensen og Ulleberg 2011). I et slikt perspektiv er det gitt at man er en part i en systemisk sammenheng og kan ikke tre ut av den posisjonen. Dette gir også den profesjonelle en posisjon som en aktør i en sammenheng hvor en ikke kan studere andre uten å samtidig studere seg selv (ibid).

3. Opplevelsen av relasjonen samsvarer med punktueringen av de sekvensene som kommuniseres mellom partene. I en lengre kommunikasjon mellom mennesker vil punktueringen i sekvensen utformes slik at den ene eller den andre vil vise initiativ, dominere, avhengighet eller lignende. Det vil oppstå mønster for kommunikasjonen mellom dem enten de er enig i det eller ikke (Watzlavick m.fl. 1967). Kommunikasjonsmønsterets regler gir mulighet for at denne vekslingen mellom partene blir forsterket (ibid). En av forutsetningene for å forstå hverandre har blant annet tilknytning til hva den enkelte av partene har oppmerksomhet på og legger vekt på ut fra sin forståelse av verden. Når disse faktorer er ulike hos partene kan budskapet kanskje ikke nå fram eller det kan bli misforstått (Jensen og Ulleberg 2011).

4. Kommunikasjon foregår digitalt og analogt. Mennesker kommuniserer på flere måter og det vi formidler med ord er ikke alltid i samsvar med det vi formidler med kroppsspråk eller

med for eksempel gester. Bateson (1972) betegner det som dobbel kommunikasjon og det kan skape usikkerhet hos mottakeren om hva budskapet er (Jensen og Ulleberg 2011).

5. Kommunikasjon er enten symmetrisk eller komplementær i sin form. Dette avhenger av om de er jevnbyrdige eller ikke. Idéen om at en kan skille mellom en komplementær og en symmetrisk form i kommunikasjon står litt i motsetning til en systemisk forståelse, men kan være til hjelp for å få øye på noe mer (Jensen og Ulleberg 2011). Kommunikasjon kan også formidles gjennom konteksten, som kan gi den ene parten en mer overordnet posisjon i forhold til den andre. Oppmerksomhet på kontekstens innvirkning kan ha betydning for relasjonen. Om man søker en mer jevnbyrdig relasjon kan en stille spørsmål til partene hvilken forståelse de har av relasjonen. Dersom en relasjon er symmetrisk vil likhet være det som knytter partene sammen. Det kan være en opplevelse av å dele samme mening eller gjenkjenne samme følelse hos den andre. Det kan også være at den andre utviser samme adferd som en selv. Det vil da være likheten mellom partene de punkterer på (ibid).

2.8 Påvirkning fra Tom Andersen

Tom Andersen beskrives som opphavsmannen til det reflekterende team (Jensen og Ulleberg 2011). Tom Andersen beskriver i sin bok (1994) prosessen mot en ny praksis. Idéen om reflekterende team trengte tid før terapeutene, med en viss utrygghet satte det ut i livet. Han beskriver også hvordan det å gå inn i noe ukjent setter spørsmålsteget ved egne etablerte forståelser av grunnbegreper (ibid). I utsagnet *en forskjell som gjør en forskjell* hevder Bateson (1972) at vi ser ikke tingen i seg selv, men ser den mot en bakgrunn. Kun én forskjell kan gjøre en forskjell og den bør være passelig forskjellig. Noe usedvanlig kan framkalles om det skjer en forandring (Andersen 1994). Å skifte på å snakke og å lytte gir en veksling mellom partene slik at det blir anledning til å ta del i den ytre dialog og lytte til sin indre dialog (ibid). I følge Tom Andersen (1994) er monologen også en dialog som beveger seg mellom indre og ytre samtale og i dialogen oppstår det pauser som er en aktiv tilbaketrekning. Å lytte innebærer ikke bare å lytte til ord, metaforer eller meninger, men også til det som uttrykkes med kroppen i form av kraften i stemmen, rytmen og pauser (ibid). Dette bidrar til at den andre kan være mer seg selv i situasjonen på det tidspunktet. Terapeuten kan også lytte og legge merke til små tegn som for eksempel hevede øyebryn, skifte av sittestilling og lignende. Dette kan være en understrekning av noe som ble sagt og det kan ha en betydning å snakke mer om det. For at mennesker skal kunne vise oss sine reaksjoner bør samtalen ha et

langsomt tempo slik at vi skal få anledning til å se dem. Av den informasjon som er tilgjengelig for oss blir noe tatt i mot og noe informasjon blir utelatt. Det ligger muligheter for at det kunne vært fortalt mange andre historier enn den vi la merke til (ibid). Dersom den terapeutiske samtalen tar en retning som terapeuten ikke er klar for blir en gjerne opptatt av egne oppfattelser og hvordan en kan forstå situasjonen. Ved at vi som profesjonelle bruker ord som *å bli berørt* om det å lytte til den andre, vil det kunne sette oss i bevegelse (ibid). Vi vil sannsynligvis også være med å påvirke bevegelsen, men ikke i hvilken som helst retning eller av hvem som helst. En måte å finne ut hva man vil er å sette ord på det. Dette vil igjen kunne berøre den andre. Det er flere mulige ytterpunkter av det å bli berørt. Det ene ytterpunktet kan være å ikke bli berørt og overse eller fortie det. Et annet ytterpunkt kan være en sterk berøring som gjør at man holder fast eller skyver unna. Vårt ansvar er kanskje å holde et fokus på ytterpunktene og holde oss innenfor disse grensene (ibid).

2.9 Språk

I studien er både det muntlige språket i intervjuene og det transkriberte materiale utgangspunktet for språklig analyse. Merleau-Ponty (1945) har sagt: ”Taleren tenker ikke, før han taler, og ikke engang mens han taler; hans tale er hans tanke”. Denne forståelsen kan bety at informantenes ord er deres tanker og at tankene ble til i vårt møte. Under transkribering av intervjuene skapes det en tekst. Et spørsmål Gadamer (1990) stiller er hvordan man kan beskytte en tekst fra misforståelse. Misforståelser gjentatte ganger vil kunne ødelegge for en helhetlig mening (ibid). Om man så holder fast i egen forforståelse (Andersen 1994, Anderson 1997, Jensen 2009, Gadamer 1990) kan man ikke samtidig si at man forstår den andre (ibid). Våre forforståelser er med oss og samtidig trenger vi å ha en åpenhet for tekstene og andres oppfatninger (Gadamer 1990). Vi må relatere våre forforståelser til den oppfatning andre har og til helheten (ibid). I følge Harlene Anderson (1997) forsøker ikke hermeneutikken å komme fram til én sannhet. Det finnes derfor ikke én riktig tolkning for det en person gir uttrykk for i språket. Fortellingen er en fortolkning og denne blir igjen fortolket av den som lytter til det som blir sagt (ibid). I språket og i fortellinger er vi henvist til å benytte begreper for å beskrive menneskelivet, men det kan ikke romme alt. Språket utøver en viss makt over opplevelser, fornemmelser og fortellinger og det kan fortelles flere og andre fortellinger. Metaforer, følelser, kunst og poesi kan også gi utvidet informasjon som ikke blir uttrykt i språket (Holmgren og Holmgren). I bruk av gester leser vi en betydning og gesten blir representanten for det den forteller oss. Meningen i gesten er ikke gitt, men gripes av

tilskueren. Den andres intensjon får plass i tilskuerens kropp eller motsatt. Gjennom kroppen forstår jeg den andre og gjennom min kropp kan jeg oppfatte og fornemme (Merleau-Ponty 1945).

2.10 Diskurs

Begrepet diskurs har aktualitet i analyse av tekst i denne studien. Diskurser er knyttet til språket og er en enhet som er større enn en setning (Caprona 2013). Foucault betegnet diskurs som et spesielt mønster eller måte å tenke på (Lundby 1998). Paula Boston (2000) presenterer Lyotards standpunkt i forståelsen av diskurser. Lyotards uttrykker at det er ikke mulig å fullt ut forstå eller beskrive diskurser. Diskursene kan i beste fall beskrives som små narrativer eller som lokale forståelser (ibid). I bruk av språket blir ordene tillagt mening. Det er bruken av ordene i samfunnet som former hvilken betydning de har og over tid kan ordenes betydning endre seg. Hvordan vi bruker språket intensjonelt vises i diskursene og kulturens fenomener gjenspeiles i diskursene (Øfsti 2010). Diskurs handler om en praksis og en forståelse av virkeligheten som blir tatt for gitt og en dekonstruksjon av diskurser handler om å undergrave disse (White 2006).

2.11 Forskning som berører temaet for studien

I det følgende vil jeg presentere relevant forskning med utgangspunkt i denne studiens problemstilling. Jeg har valgt å gjøre et systemisk litteratursøk. Med utgangspunkt i problemstillingen til min studie valgte jeg noen kjernebegreper som jeg benyttet ved søk i tre ulike søkebasar.

1. Google
2. Google Scholar
3. Helsebiblioteket

Jeg valgte følgende kombinasjon av søkeord:

- Systemisk+berørt/rørt, følelser
- Systemic+emotions/touched, moved
- Family therapy+emotions/touched, moved
- Familiterapi +berørt/rørt, følelser
- Familieterapi+undring

-Family therapy+astonished

De samme kombinasjoner av søkeord ble benyttet på de tre databasene. Søk i Google ga treff fra 4000 og opp til over 1 million. Søk i Google Scholar ga treff fra 0 og opp til litt over 20 000. Søk på Helsebiblioteket ga 0 treff. Der jeg fikk mange treff valgte jeg å se gjennom maksimalt 10 sider. I vurderingen av funn valgte jeg å se etter masteroppgaver og doktorgradsavhandlinger. De søkeord og den avgrensning som ble benyttet ga noen treff på masteroppgaver som har noen tilgrensende temaer som i denne studien. Jeg fikk ikke treff på doktoravhandlinger ved mine søk. Jeg fant heller ikke forskning på samme tema som for denne studien. Det kan bety at det ikke er foretatt studier med det samme perspektiv som jeg har valgt for denne studien, men det kan hende at mine søkeord ikke passer med de begreper andre forskere har benyttet i sin studie. Allikevel velger jeg å nevne tre masteroppgaver jeg la merke til og hvor det kan være noen sammenfallende perspektiver som for min studie. Jeg vil også nevne to doktorgradsavhandlinger som har temaer som også har noen sammenfallende perspektiver som min studie. Den ene ble jeg gjort kjent med gjennom studiet. Den andre ble benyttet som referanse i et annet dokument og var angitt i litteraturlista.

Anne Grethe Aune Grosås (2010) har skrevet masteroppgave med tittelen *Foreldres indre dialoger under nettverkssamtaler*. I beskrivelser av funn ved denne studien vises det til at foreldre i nettverksmøter hadde en rikere polyfon⁴ indre og ytre dialog, sammenlignet med monologiske dialoger. Det henvises til Seikkula og Trimble som sier at polyfoni i dialoger gir personene større tilgang til begreper som kan beskrive deres indre opplevelser og at en slik prosess har en terapeutisk effekt. I beskrivelsen av funn nevnes en sammenheng mellom temaer i ytre dialoger som virker inn på indre dialoger. Et annet funn er at respons på utsagn eller svar har betydning for om dialogen blir dialogisk eller monologisk.

Ida Mannsåker skrev i 2013 masteroppgaven *Ikke-vitende posisjon i en NAV-kontekst – et paradoks?* I beskrivelsen av funn ved denne studien vises det til at konteksten for veiledere som er ansatt i Nav er utfordrende i forhold til å innta en *Ikke-vitende posisjon*. Lederes signaler for hvilke oppgaver som skal utføres preger arbeidskontekst og de ansatte må innrette seg etter det deres arbeidsinnsats blir vurdert på. De ansatte kan allikevel kommunisere til brukeren hvor de er i prosessen, klargjøre kontekst og gi tilbake noe av makten til brukeren.

---

⁴ Polyfon betyr flerstemthet som er satt sammen av flere separate stemmer (Caprona 2013).

På den måten kan rollene bli mer likeverdig i deler av prosessen (ibid).

Betine Sandland (2015) har skrevet master med tittelen *”Hva kjennetegner en god relasjon mellom familieterapeut og klient, fra en klients perspektiv? Hvis familieterapeuten blir berørt av historien til klienten; hvordan opplever klienten at dette påvirker relasjonen?”* I beskrivelsen av funn vises det til at klienters bruk av begreper som god kjemi og god relasjon til terapeuten, ikke beskriver helt det samme. Kjemi uttrykkes da som riktig eller feil og som er der eller ikke er der. Relasjon uttrykkes som mer bevegelig og er en opplevelse av at den andre vil en vel. For å ha en god kjemi og en god relasjon må man tro på terapeuten og da kan man merke at terapeuten bryr seg. Terapeuten må bruke et språk klienten forstår og formidle en opplevelse av at de har god tid. Samtalen med terapeut var også annerledes enn sammen for eksempel en venn. Terapeuten kan tilføre noe nytt ved å sette klientens situasjon i et nytt lys. Betydningen av en god relasjon var også et tydelig funn. Klientene uttrykte usikkerhet om terapeuten trengte å ha en plan for deres møte (ibid).

Per Jensen (2008) har skrevet en doktorgradsavhandlingen *The Narratives Which Connect...* I denne avhandlingen er fokuset rettet mot fortellingene som knytter terapeutens personlige og private liv til praksisen som familieterapeut. Jensen viser til at det er gjort lite studier på denne sammenhengen. Funnene synes å vise at det er en gjensidig sammenheng mellom familieterapeutenes personlige liv og deres praktisering som familieterapeut. Noen ganger er også rammen for hvordan terapeuter forstår sekvenser i sin praksis som familieterapeut, formet av terapeutenes personlige og private erfaringer. Jensen argumenterer for at det er behov for etiske retningslinjer for praktiserende familieterapeuter i Norge. Jensen ytrer også behovet for mer forskning på hvordan familieterapeuters personlige og private liv virker inn på deres praksis (ibid).

Astrid Skatvedt (2008) har skrevet en doktorgradsavhandling med tittelen *Alminnelighetens potensial En sosiologisk studie av følelser, identitet og terapeutisk endring*. I denne avhandlingen blir det undersøkt hvordan samspillet er mellom terapeut og klient i hverdagslige situasjoner. Avhandlingen har fokus på nærvær utenfor den terapeutiske setting ved en behandlingsinstitusjon for rusmisbrukere. Det er fokus på hverdagslige samværssituasjoner og forståelsen av virkeligheten gjennom disse. Det som er alminnelig hører hjemme i hverdagslivet og blir tatt for gitt av de fleste. Ved bruk av symbolsystemer kan vi uttrykke hvem vi er, hvem vi skiller oss fra og hvordan vi ønsker å bli behandlet. Ved å bruke symbolske tegn kan man signalisere tilgjengelighet eller utilgjengelighet og interesse

eller manglende interesse. Gjennom bruk av tegn kan alminnelig samvær gi en tilknytning. Det hevdes at det er lite beskrivelser i litteraturen om det som skjer når det alminnelige blir ekstraordinært. Det ligger kraft i situasjoner hvor en som er sosialt definert som avviker møter øyeblikk av fellesskap med alminnelige andre (ibid).

3 Metode

I dette kapitlet vil jeg gjøre rede for mitt vitenskapelige ståsted og om metodevalg for denne studien.

3.1 Forskningsspørsmål

Problemstillingen for mitt masterprosjekt søker å fokusere på terapeuten. Jeg ønsker å vite mer om hva og hvordan familieterapeuter vil fortelle om det å bli berørt. Jeg er opptatt av å få vite mer om erfaringer av å bli berørt som familieterapeut og effekten av det. Min problemstilling er: Hvordan beskriver familieterapeuter at det å bli berørt påvirker deres praksis? Studien har også tre forskningsspørsmål.

- Hvordan blir terapeuter berørt av det de møter i praksis?
- Hva foretar de seg når de blir berørt?
- Hvilken virkning har dette på videre praksisutøvelse?

3.2 Vitenskapelig ståsted

For denne studien er det valgt en kvalitativ metode med fenomenologisk og hermeneutisk tilnærming for om mulig å utvide forståelser av sosiale fenomener. I følge Thagaard er dette en viktig målsetting ved en kvalitativ tilnærming (2013). I et postmodernistisk perspektiv vil forståelsen av hvordan kunnskap utformes bli påvirket (ibid). Gregory Bateson (1972:408) uttrykte de slik ”...without context, there is no communication.” I følge Bateson kan ikke kommunikasjon eksistere uten at man samtidig ser det i sammenhengen det foregår i (1972). Kunnskap utformes i relasjoner mellom mennesker og er bundet til kontekst. Og når noe er utviklet i kontekst kan det ikke nødvendigvis overføres til andre situasjoner (Thagaard 2013). Et av Batesons kjente utsagn er hentet fra Korzybski, som sa ”the map is not the territory” (Bateson 1972:455). Bateson tydeliggjør dette utsagnet ytterligere når han skiller mellom bruk av ord og begreper for å beskrive verden og verden i seg selv. Slik jeg forstår Bateson vil en gjengivelse av det opplevde ikke bli annet enn en gjengivelse. Og den som tegner kartet lager sitt bilde av verden. For å kunne formidle informasjon og kunnskap er det behov for et felles språk. Sosialkonstruksjonismen uttrykker at kunnskap er konstruert av de som deltar i bestemte sammenhenger og de framhever at man forstår verden gjennom de kategorier som benyttes (Thagaard 2013). Sosialkonstruksjonismen representeres av et mangfold av retninger

(Lock og Strong 2014), men i denne studien velger jeg å presentere Gergen slik jeg forstår hans presentasjon av sosialkonstruksjonismen. Gergen (2015) skriver at konstruksjonismens grunnidé er "...if everything we consider real is socially constructed, then *nothing* is real unless people agree that it is" (ibid:5). Et slikt perspektiv gir uttrykk for at samfunnet lager forståelser av virkeligheten og i felleskap blir vi enig om hvordan virkeligheten skal beskrives.

3.2.1 Interpretative Phenomenological Analysis (IPA)

I denne studien har jeg valgt å benytte IPA som analysemetode. Dette er en kvalitativ tilnærming til forskning og er en fenomenologisk og hermeneutisk metode. IPA er en relativt ny tilnærming til forskning og bruken av metoden øker i forbindelse med studier innen humanistiske, sosiale og helse relaterte tema (Smith, Flowers og Larkin 2009). I IPA er man spesielt interessert i daglige hendelser og levde erfaringer som framtrer som betydningsfulle hendelser for mennesker. I analysen er fokuset rettet mot deltagerens forsøk på å skape mening av sine erfaringer (ibid). Dette er derfor en aktuell metode å benytte for denne studien hvor familierapeuter blir intervjuet. Fokuset for studien er familierapeutenes refleksjoner om hovedtemaet *berørt* og erfaringer knyttet til dette tema. I tillegg fokuseres det på hvilke referanser dette har til deres egen praksis. Grunntenkningen i IPA er basert på fenomenologi og hermeneutikk (ibid) og dette vil jeg presentere nærmere i de neste punkter.

3.2.2 Fenomenologi

Fenomenologi ble utviklet av Husserl (Smith m.fl. 2009) som var opptatt av at man skulle gå til kjernen av tingen selv. Ved å studere menneskers egne erfaringer av fenomener kunne det gi mulighet for ny innsikt. Ved å betrakte hverdagerfaringer nøye, mente Husserl at man kunne komme til kjernen (ibid). Heidegger utviklet den fenomenologiske tenkning videre og hans perspektiv er at vår væren i verden er midlertidig. Vi er alltid i relasjon til noe og vi fortolker menneskers meningsskapende aktiviteter (ibid). Vi er en del av verden og når vi betrakter verden har vi alltid med oss selv i det vi ser og fortolker hevdet Merleau-Ponty (ibid). Thagaard (2013) hevder at det er viktig at kvalitative tilnærminger søker å oppnå forståelse av sosiale fenomener. For å kunne oppnå dette må prosessene i den kvalitative forskningen som leder til resultater tydeliggjøres. Fenomenologi handler om beskrivelse av subjektive opplevelser og meninger personen tillegger sin erfaring av et fenomen. Forskerens utgangspunkt er å søke en dypere forståelse av menneskers erfaringer. Forskerens egne

refleksjoner er utgangspunktet for forskningen. Da kan den ytre verden komme i bakgrunnen og fenomenene trer fram når forskeren med en åpen holdning til personers erfaringer, studerer fenomenene. Fenomenologisk forskning søker etter felles trekk i de data en forsker på.

Fenomenene løftes fram av forskeren og utgjør en essens av det som forskeren vurderer som funn (ibid).

3.2.3 Hermeneutikk

Hermeneutikk er læren om fortolkningen av tekster (Caprona 2013) og ble utviklet for å sikre en riktigere tolkning av bibelske tekster (Smith m.fl. 2009). En av de første som systematisk beskrev hermeneutikk som en fellesbetegnelse var Schleiermacher. Han la vekt på tolkningsprosessen og hvordan teksten var formulert. I tillegg la han vekt på sammenheng teksten var skapt i og hva som var av betydning for personen som hadde skrevet teksten. Han så etter det unike ved teksten og intensjonene forfatteren av teksten har. Schleiermacher mente også at resultatet av en analyse kunne løfte fram en bedre forståelse av teksten og forfatterens forståelse av seg selv. Fenomenologisk analyse gir flere måter å betrakte teksten på og Heidegger hadde interesse for å se etter skjulte meninger eller budskap i tekster. Heidegger var også opptatt av forskerens oppmerksomhet på egne forforståelser og hvordan det påvirker tolkningen av tekster (ibid).

3.3 Kvalitativ forskning

Målet med kvalitativ forskning er å oppnå forståelse av sosiale fenomener (Thagaard 2013). Dette søker man å oppnå ved forskning hvor man er interessert i å studere fenomenenes kvalitet gjennom analyse av meninger, betydninger og tekst (Landridge 2006). Kvalitativ forskning har en lang tradisjon og Eilert Sundt foretok studier på 1800 tallet hvor han observerte og intervjuet mennesker. Han framhevet betydningen av denne måten å forske på hvor det er nær kontakt mellom forsker og deltager. Kvalitativ forskning søker å gå i dybden på det som undersøkes. Gangen i arbeidet tydeliggjøres slik at man kan se hvordan det leder mot de resultater som presenteres. Framgangsmåtene som benyttes må det redegjøres for og det må gjøres eksplisitt hvilket kunnskapsgrunnlag forskningen er basert på. Det er prosesser og mening som framheves i kvalitativ forskning og det kan ikke måles i mengde, antall eller hyppighet. Kvalitative studier omhandler prosesser som tolkes i lys av den kontekst de inngår i og dette gir mye informasjon. Det er derfor anledning til å benytte et mindre antall informanter i slike studier (ibid).

3.4 Valg av informanter

I denne studien deltar det seks (6) informanter. Ved rekruttering av informanter ble det tatt direkte kontakt med tre (3) terapeuter som ble forespurt om de kunne tenke seg å delta i studien. Da de bekreftet sin interesse ble det samtidig utvekslet kontaktinformasjon og gjort avtale om tid og sted for intervjuene. En lærer var behjelpelig med å rekruttere en informant og i en telefonsamtale ble det utvekslet kontaktinformasjon. Denne informanten tilbød seg å rekruttere flere informanter og to til sa seg interessert i å delta i studien. Informasjon om studiens tema ble formidlet via mail samt at det ble gjort avtaler og bekreftelser for tid og sted for intervjuene. I denne studien deltar totalt seks (6) informanter hvorav to (2) er kvinner og fire (4) er menn. Informantene jobber ved fire (4) ulike arbeidsplasser. På en av arbeidsplassene jobber tre (3) av informantene. Tre (3) av informantene har sin praksis i østlandsområdet og de tre (3) andre har sin praksis i en middels norsk by. Informantenes grunnutdanning ble ikke kartlagt spesielt, men noen av informantene ga spontant litt informasjon om dette da vi møttes. Alle informantene har en familieterapeutisk utdanning med et systemisk perspektiv og praktiserer som familieterapeuter. På bakgrunn av studiens beskjedne omfang og den tid som er tilgjengelig er det foretatt noen avgrensninger slik at materialet som ble innhentet skulle bli håndterbart. I studien er det ikke lagt vekt på informantenes alder, kjønn, type praksis eller lengde på praksis. Fokuset har vært rettet mot hvordan familieterapeuter gir uttrykk for tanker og meninger om det temaet studien søker å undersøke. Noen av informantene nevnte en spesiell interesse for temaet for studien og hadde det som grunn for å delta. Noen hadde vært informanter for studier tidligere og andre var informant for første gang. De seks (6) intervjuene ble foretatt i perioden 28.08.15 – 18.09.15. Alle informanter er anonymisert ved at de er gitt nye fornavn og blir nå kort presentert:

- Mona har noen års erfaring som familieterapeut. Hun jobber i egen privat praksis.
- Bjørn har lang erfaring som familieterapeut. Han er ansatt ved et familievernkontor.
- Bente har lang erfaring i primærhelsetjenesten og har et par års erfaring som familieterapeut.
- Knut har noen års erfaring som familieterapeut. Han er ansatt ved et familievernkontor.
- Jonny er en erfaren familieterapeut. Han er ansatt ved et familievernkontor.
- Svein har lang erfaring på spesialistnivå som tar imot familier og har et par års erfaring som familieterapeut.

3.5 Planlegging og gjennomføring av intervjuene

Smith m.fl. (2009) hevder at det kan være en god idé å spørre informantene hvor de ønsker at intervjuet skal finne sted. For fire (4) av informantene ga de signal om, eller fant det mest praktisk at vi møttes på deres arbeidsplass. På denne måten ble informantene heller ikke belastet med reisetid eller kostnader. Informantene fikk vite at intervjuet ville ta omtrent én time. I det ene intervjuet gikk vi over tiden med ca. ti minutter og ellers ble intervjuene avsluttet innenfor den angitte tidsrammen. Forut for intervjuene tenkte jeg over at informantene skulle få anledning til å besvare i sitt tempo. Jeg ønsket at hverken de eller jeg opplevde situasjonen som travel. Å gjøre notater underveis fungerte ikke og jeg valgte å fokusere min oppmerksomhet på informanten og vår dialog. Jeg ønsket å legge merke til hvordan spørsmålene ble mottatt, kroppsspråk, pusten, blikk og når vedkommende var klar for et nytt spørsmål. Mye av denne type informasjon vil ikke kunne fanges på opptak av lyd slik jeg valgte å innhente mine data. Det ble derfor viktig for meg å ha min oppmerksomhet i størst mulig grad på informantene og legge merke til mest mulig som ikke var lyd og samle det i mitt minne. Det jeg benytter av informasjon fra observasjoner og inntrykk kan ikke verifiseres på noen måte og vil være en usikkerhetsfaktor ved reliabiliteten av denne typen data i studien. Intervjueguiden (vedlegg nr. 3) ble utarbeidet med disse forhold i tankene og jeg hadde oppmerksomhet på at intervjuguiden ikke skulle bli for omfattende eller stringent. Utformingen av spørsmålene var også tenkt gjennom slik at informantene selv kunne velge hvor nært og personlig de ønsket å være i sine svar. Studiens problemstilling og forskningsspørsmål ble utgangspunkt for hvordan spørsmålene i intervjuguiden ble formulert. Spørsmålene var tenkt å kunne innhente tilstrekkelig materiale slik at problemstillingen og forskningsspørsmålene kunne bli besvart. Jeg ønsket at informantene fikk anledning til å lytte til sine egne tanker og ha tid nok til å besvare spørsmålene. Da kunne min oppmerksomhet være på informanten når han/hun hadde svart ferdig. Deretter kunne jeg velge å stille oppfølgingsspørsmål eller gå til neste spørsmål på intervjuguiden. Under intervjuene ville jeg holde meg tett opp til malen og stille oppfølgingsspørsmål ved behov. Det første intervjuet og til dels det andre intervjuet fulgte malen i stor grad. Etter de to første intervjuene la jeg merke til at informantene hadde ganske ulik måte å besvare mine spørsmål på, selv om jeg i hovedsak benyttet den samme intervjuguiden. I de påfølgende intervjuene responderte informantene enda mer ulikt på spørsmålene. De var ulike både i hvordan de gikk inn i besvarelsen av spørsmålet og hva de ga av informasjon i sine svar. Det ble naturlig å bevege seg litt mer bort fra malens spørsmål og tilpasse spørsmålene til hvor vi var i samtalen. Jeg holdt oppmerksomheten på de temaer det var behov for å innhente informasjon om og

formulerte nye spørsmål som kunne utdype ytterligere. Jeg stilte også spørsmål som trakk samtalen tilbake til det jeg ønsket å høre mer om.

3.6 Transkribering

Under intervjuene foretok jeg opptak av samtalene på digital enhet av merket Olympus. Lytting til opptakene ble foretatt ved bruk av egen programvare tilpasset den digitale opptaker. Jeg valgte å transkribere intervjuene selv og forsøkte å legge meg tett opp til det som ble uttrykt under intervjuet. Inntrykkene fra intervjuene ble med meg og ga utfyllende refleksjoner underveis i arbeidet med transkripsjonen. Kroppsspråk er i liten grad annet enn i egne notater beskrevet og ville vært vanskelig å etterprøve ettersom det ikke foreligger video. Mens transkriberingen pågikk lyttet jeg til informantens stemmer og jeg gjenkalte i mitt minne deres nonverbale signaler. Jeg ble også opptatt av formidlingen av energi i stemmebruken og engasjementet de viste for det de snakket om. Under transkribering valgte jeg å la informantens stemme få uthevet skrift mens min stemme fikk vanlig skrift. Dette ble valgt slik at informantens stemme skulle få et tydeligere visuelt inntrykk. Jeg vurderte også uthevet skrift som en fordel for leseopplevelsen under analyseprosessen. Hvert intervju ble merket med et eget tall for hver enkelt informant. I transkripsjonene (vedlegg nr. 4) har jeg valgt å skrive ned lyduttrykk som ikke er egne ord. Jeg valgte dette for å få transkripsjonene så tett opp til det som uttrykkes under intervjuene som mulig. Pauser kan forekomme i ulik lengde og de korte pausene på fem til åtte (5-8) sekunder blir beskrevet med tre punktum..., mens de lengre pausene fra åtte (8) sekunder og oppover til 16 sekunder blir beskrevet med ordet *pause* og enda lenger pause blir beskrevet som *lang pause*. Informanter snakker med noe ulikt tempo og jeg fant ikke noen god måte å vise dette i transkripsjonene. Det har allikevel en betydning for hvordan jeg reflekterer under lytting til intervjuerne, under transkripsjonene og analysen av mine data. Informantene er gitt nye egennavn i transkripsjonene og arbeidssted og geografisk tilhørighet er utelatt. Transkripsjonene er skrevet i bokmål, uavhengig av dialekt eller språk informanten har. Dette er gjort for å skjule geografisk tilhørighet og sikre at informantene er anonymisert i størst mulig grad. I transkripsjonene kan det derfor være nyanser i språket som går tapt.

Her presenterer jeg tre (3) utdrag fra min logg for å illustrere noe av det jeg reflekterte over mens jeg jobbet med intervjuer, transkribering og lytting til opptakene. Først viser jeg et utdrag fra logg som omhandler intervjuer:

Det er en interessant observasjon og jeg ble litt overrasket over å se en så stor ulikhet i hvordan de samme spørsmål blir tatt, besvart med så ulik nærhet til dem selv (Stene 19.09.15).

Det andre utdrag fra logg beskriver mine refleksjoner i arbeidet med transkribering og lytting til opptak av intervju etter transkribering:

Det er nyttig å lytte gjennom intervjuene også etter at jeg har transkribert. Under transkripsjon lyttet jeg intenst til hvert enkelt ord og det var en annerledes måte å lytte til det som ble sagt. Da kjente jeg på hvordan de formulerer seg, hvordan de bruker pauser og hvordan de *holder* på det å være den som snakker. Kanskje er det en måte å holde tankene på de tema som det snakkes om (Stene 16.09.15).

I det tredje utdraget fra logg viser jeg mine tanker om noe informanten sa etter at lydopptaker var slått av:

Etter at jeg hadde slått av opptaket spurte informanten om jeg ville se på ulikheter mellom kjønn når det gjelder det å bli berørt. Jeg svarte at jeg ikke hadde tenkt å fokusere på den siden ved det å bli berørt. Etterpå tenkte jeg litt mer på det og jeg tenker at det må jeg ta med meg i logg og kanskje også ha noen setninger om det i masteroppgaven (Stene 18.09.15).

3.7 Analyse

I det følgende vil jeg beskrive stegene i IPA slik de presenteres av Dallos og Vetere (2005) og hvordan jeg gjennomførte dem.

1. *Lesing og re-lesing av de transkriberte intervjuene.* Jeg valgte å lytte gjennom intervjuene flere ganger. Jeg leste transkripsjonene og noen ganger med lydopptak i tillegg.
2. *Venstre side kommentarer, nøkkelutsagn og forståelser av hva informanten snakker om.* Det som taler til meg ble formulert til en setning som framhever det jeg blir opptatt av. Studiens problemstilling er foran meg som påminnelse om det fokus som skal være med inn i analyseprosessen. (Vedlegg nr. 5)
3. *Høyre side koding av aktuelle tekster, framheving av refleksjon om aktuell teori.* Trinn 2 og trinn 3 ble til dels slått sammen. Høyre side beskrivelser av aktuelle teorier og faglige retninger samt forfatteres navn ble gjort.
4. *Egen tekst og aktuelle talende direkte sitater fra teksten blir klippet ut og samlet i grupper.* Tekstene ble lest og sortert i ulike temaer. Etter første runde med analyse trer 15 identifiserte temaer fram. Det er ikke entydige avgrensninger mellom enkelte av

temaene. Analysen fortsatte med vurdering av de 15 identifiserte temaer, med mål om å få de ytterligere komprimert. De 15 identifiserte temaer ble til fire (4) identifiserte hovedtemaer. (Vedlegg nr. 5)

5. *Gir navn til de identifiserte temaer.* De fire (4) identifiserte hovedtemaer ble gitt hver sin overskrift.
6. *De ordnede temaer.* Det ble utarbeidet tre (3) underoverskrifter for hvert av de fire (4) identifiserte hovedtemaer med overskrift. I materialet som ble samlet til hvert enkelt identifiserte hovedtema trådte det fram noen underkategorier. Hver av dem ble gitt en overskrift. Tekstmateriale som ikke passet inn ble vraket.

3.8 Etiske hensyn

Studien er godkjent av Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD) 03.06.15 og godkjenningen ligger som vedlegg (vedlegg nr. 1). Jeg tok direkte kontakt med fire (4) informanter med en muntlig forespørsel om deltagelse. Alle fire (4) sa seg villig til å delta i studien. En av dem hjalp til å rekruttere to informanter til. Det ble avtalt tid og sted for intervjuer. Til møtet med informantene fikk de presentert et informasjonsskriv (vedlegg nr. 2) som de leste, signerte og gjennom det ga sitt samtykke til å delta i studien. Informantene fikk mulighet til å beholde kopi av informasjonsskrivet. Informantene hadde også anledning til å stille spørsmål dersom noe var uklart ved informasjonsskrivet eller ved studien før selve intervjuet ble påbegynt. Det ble opplyst om at de hadde anledning til å trekke seg når som helst i studien uten at andre spørsmål blir stilt ved det. Alle informasjonsskriv med informantenes samtykke ligger nedlåst og blir makulert etter de retningslinjer som er gitt av NSD. Lydopptak fra intervjuene ble beskyttet med passord og kopiert til minnepenn som ble nedlåst. Mulige belastninger ved å være informant i studien kan være at de brukte av arbeidstiden til en oppgave som ikke tilhørte deres arbeidssituasjon. Det kan ha økt arbeidsbelastningen fordi noen oppgaver ble satt på vent. Det kan også hende at noen fikk reaksjoner fra kolleger eller ledelse ved at de prioriterte tid på å delta i denne studien.

3.9 Forforståelse

I denne delen vil jeg gjøre rede for min forforståelse. Studien handler om terapeuter og deres erfaringer av å bli berørt og hvordan det påvirker praksis. Begrepet berørt benyttes både i

overskriften og i intervjuguiden. Tidlig i prosessen vurderte jeg å benytte ordet rørt, men jeg opplever ordet litt *smalt* da det mangler noe av den romsligheten jeg ønsket med mine spørsmål. Min tanke var at ordet rørt kunne begrense terapeutenes refleksjoner om hva som skjer i møter med klienter. Ordet berørt kan muligens romme noe mer eller annerledes for informantene enn hva det samme ordet gjør for meg. Terapeuter møter mange mennesker med utfordringer i livet. Mine antagelser er at klienters fortellinger vil kunne berøre terapeuter. Med lang erfaring som ergoterapeut og veileder har jeg også hatt tilknytning til arbeidsmiljøer hvor det mekanistiske paradigme preger praksis. Et sosialkonstruksjonistisk perspektiv og holdning er av og til utfordrende å opprettholde fordi *autopiloten* kobles på og tankene mine blir mer lineære. Jeg anser meg selv likevel å være i utvikling mot en sosialkonstruksjonist.

3.10 Mulige svakheter med studien

Under arbeidet med studien ble det foretatt mange valg som har virket inn på resultatet. Noen av disse kan være mulige svakheter. I studien er det et forholdsvis lite utvalg av informanter, noe som kanskje kan være en svakhet. Et så begrenset deltagerantall kan likevel forsvares i følge Smith m.fl. (2009) som sier at det er ikke ett svar på riktig deltagerantall. De beskriver at det kan også gjøres studier på én informant innen IPA. Som en guide sier de at et sted mellom tre (3) og seks (6) informanter er en rimelig størrelse for et master studieprosjekt (ibid). Antall deltagere, for denne studien er da innenfor Smith m. fl. sine anbefalinger (ibid). Terapeutenes erfaring som praktiserende terapeut ble ikke vektlagt ved valg av informanter. Kanskje har mer erfarne terapeuter hatt anledning til å bli mer kjent med sin egen indre dialog og hatt mulighet til å utvikle et tydeligere språk som beskriver deres erfaringer. Lengde på praksis kan ha en betydning for hvordan spørsmålene ble besvart og utvalget av informanter kan derfor være en svakhet ved studien. Ved utarbeiding av intervjumalen var fokuset å få en mal som kunne følges, men som også ga rom for å kunne stille oppfølgingsspørsmål ved behov. Denne studien er min første erfaring i rollen som forsker og i de to første intervjuene hadde jeg mer oppmerksomhet på egen rolle enn i de øvrige intervjuer. Dette kan ha virket inn på samspeillet i dialogen med informantene. I de øvrige intervjuer ble fokuset mer rettet mot informanten og vår dialog. Opptak av intervjuene ga ro til å legge merke til noe av min egen indre dialog. Dette kan også ha virket inn på oppmerksomheten til besvarelsen av spørsmålene under intervjuene. En erfaring av en indre bevegelse litt ut av forskerrollen og litt imot terapeutrollen oppsto i et par av intervjuene. Mange års erfaring som ergoterapeut kan ha latt *terapeuten* tre litt mer fram under intervjuer. Det har kanskje virket inn, men

betydning det kan ha hatt er uklar. I sin artikkel setter Burck (2005) ord på noe som kan være et dilemma for terapeuter som også er forsker. Hun legger fram tanker om hvordan personer som er både terapeut og forsker kan skille de to roller og respondere på informantens utsagn som en forsker. Måten terapeuten stiller spørsmål og responderer på, kan være noe ulik det en som forsker uten kompetansen som terapeut ville gjort. Når samme person er begge deler kan det skje en intervensjon i hvordan forskeren responderer og hvordan spørsmål blir stilt (ibid). I de første intervjuer forsøkte jeg å holde fast i forskerrollen. I forsøk på å holde *meg som terapeut* og *meg som forsker* adskilt, ble kanskje rammen for det som skulle skje litt strammere enn nødvendig. I noen partier av intervjuer kunne det vært stilt flere oppfølgingsspørsmål for å få mer dybde til temaet. I semistrukturerte intervjuer søker kvalitative forskere å benytte en mal som gir informanten mulighet for å utdype enkelte meninger (Burck 2005). Systemiske klinikere har fordeler som forskere fordi de har kvalifikasjoner til å følge opp respons fra informanten og pakke ut meninger (ibid). Hvis den stringente intervjumalen ble fulgt og oppmerksomheten på min forforståelse ble vektlagt, i den grad det er mulig, så kunne kanskje spørsmålene i mindre grad blitt preget av meg som person. Ved at jeg valgte å være mer spontan, fraviker jeg i noen grad fra intervjumalen. Det ble stilt oppfølgingsspørsmål som ble mer ledende og de kan ha vært med å begrense informantens muligheter til en mer åpen refleksjon. Oppfølgingsspørsmålene ble i større grad påvirket av meg som person og min person trer mer fram. Spørsmålene som ble stilt ga allikevel informanten anledning til å gi mer informasjon om temaer jeg ønsket å få utdypet. Det er usikkert hva jeg vant eller tapte på dette. Med utgangspunkt i kvalitativ forskning anerkjenner imidlertid jeg at det hverken er mulig eller anses som et mål å være objektiv.

En lang erfaring i et arbeidsmiljø preget av det mekanistiske paradigme kan ha påvirket mine refleksjoner både i forkant og under arbeidet med studien. I beskrivelsen av egen forforståelse har kanskje forforståelsen blitt tatt for gitt. De forbehold som er tatt kan være annerledes enn det andre kanskje kan tenke. Hva ville informantene ha tenkt om min forforståelse? Det kunne ha vært en oppgave for informantene å si noe om hva de tenker min forforståelse er. Hvordan ville de som kjenner meg godt tenke om min forforståelse? På grunn av oppgavens beskjedne omfang har jeg imidlertid ikke valgt å inkludere dette. Det er usikkert i hvilken grad dette har påvirket studien, men det kan ha begrenset mine muligheter for å innta andre mulige perspektiver.

4 Presentasjon av funn

Problemstillingen for denne studien er: *Hvordan beskriver familieterapeuter at det å bli berørt påvirker deres praksis?* Forskningsspørsmålene for studien er:

- *Hvordan blir terapeuter berørt av det de møter i praksis?*
- *Hva foretar de seg når de blir berørt?*
- *Hvilken virkning har dette på videre praksisutøvelse?*

I presentasjonen av funn blir det benyttet direkte sitater fra de transkriberte intervjuene. I noen tilfeller vil sitatene være fullstendige setninger og i andre tilfeller vil noe av teksten være utelatt for å framheve meningsinnholdet som det er ønskelig å fokusere på. Der noe av teksten er utelatt vil det være markert med (...).

Familieterapeutene som har deltatt i denne studien fikk først anledning til å selv beskrive hva de tenker på med ordet berørt. På den måten kan de selv definere hva begrepet betyr for dem. Det gir informantene anledning til å beskrive erfaringer av å bli berørt innenfor de rammer de selv tenker betydningen av begrepet har. Bakgrunnen for dette valget er tanken om at vi alle skaper vår egen forståelse av fenomener og begreper (Gergen 2015) og som forsker mener jeg at dette er et valg som gir rom for ytterligere mangfold i informantenes refleksjoner. Kvale og Brinkmann framhever i sin bok at det i en kvalitativ studie er det et ønske å få fram verden slik informantene beskriver den og at de beskriver de sosiale fenomener slik de selv opplever dem (Kvale og Brinkmann 2009).

Analysearbeidet endte opp med fire (4) hovedfunn og hvert hovedfunn har tre (3) underpunkter. Hovedfunnene er som følger:

- (1) Tanker om å bli berørt i rollen som familieterapeut
  - Familieterapeuters erfaringer av å bli berørt
  - Terapeutens refleksjoner om hvordan det å bli berørt får en plass i terapirommet
  - Samspillet mellom terapeut og klient
- (2) Erfaringer av å bli berørt gir økt oppmerksomhet
  - Effekten av å bli berørt vekker undring om hva som skjer
  - Gevinster av å bli berørt og betydningen det har for relasjonen
  - Klienters reaksjoner på at terapeuten ble berørt
- (3) Kontekst som avgjørende for hva en kan tillate seg
  - Berørte familieterapeuter kjenner seg usikker på hva de kan tillate seg
  - Konteksten familieterapeuter jobber innenfor legger føringer for hvordan de tenker om sin rolle som terapeut

- Begrensede muligheter for å reflektere over egen praksis påvirker faglig utvikling
- (4) Betydningsfulle erfaringer og tanker om praksis
- Terapeutens tanker om egen praksisutøvelse
  - Idéer om det terapeutiske møtet
  - Terapeutens tanker om det betydningsfulle ved å bli berørt

4.1 Tanker om å bli berørt i rollen som familieterapeut

Alle informantene bidro med egne erfaringer i løpet av intervjuene. De gir uttrykk for opplevelsene de har hatt og forteller om situasjonene slik de opplevde det. I hvor stor grad de legger merke til at de blir berørt og hvordan de reflekterer over erfaringene kan variere noe i gruppen av informanter.

4.1.1 Familieterapeuters erfaringer av å bli berørt

Når informantene reflekterer over begrepet berørt bruker alle noe tid på å besvare spørsmålet. De fleste informanter starter med å nevne ulike følelser. Deretter utdyper de mer med beskrivelser av situasjoner hvor de ble berørt og forteller hva berørt er for dem. Det var stor variasjon i informantenes svar på spørsmålet om hva ordet berørt betyr for dem. Som Knut sier: ”Jo jeg merker det i blant, men ikke alltid (17.09.15, linje nr. 169-170).” Knut beskriver en situasjon hvor det å bli berørt krever en oppmerksomhet og at denne oppmerksomheten ikke alltid er tilstede. Jonny beskriver hvordan berørt kan være flere ulike følelser og hvordan det virker på ham. Jonny sier: ”En følelse som kan være både trist og som er litt god samtidig. Den, det synes jeg er en god følelse (...) (17.09.15, linje nr. 379-380).” Denne beskrivelsen ser ut til å inneholde informasjon om følelser som kan beskrive motsetninger. Jonny beskriver at de to følelsene er tilstede samtidig. Følelsene han beskriver ser ut til å høre sammen og uttrykkes som en helhetlig følelse. For informanten Bjørn ser det ut til at begrepet berørt har flere ulike refleksjoner. Bjørn sier:

”Av og til blir jeg glad og da, og så tenker jeg at det skulle ikke jeg ønske at de merket liksom, men at det er ikke fordi jeg sitter og er tårevåt, men det er vel en eller annen gjenklang kanskje (18.09.15, linje nr. 221-223).”

Bjørn beskriver en erfaring som ser ut til å være sammensatt av flere ulike forhold. Beskrivelsen viser både opplevde følelser ved å bli berørt og noen indre dialoger i situasjonen. Hans indre dialog er muligens både noe som handler om ham selv og noe som

handler om relasjonen til klienten. På slutten av setningen sier han noe om årsaken til at han ble berørt og med ordet kanskje til slutt.

4.1.2 Terapeutens refleksjoner om hvordan det å bli berørt får en plass i terapirommet

Terapeutene har ulike refleksjoner om hvordan det å bli berørt får en plass i terapirommet.

Informanten Bjørn uttrykker det slik: ”Så berøring er noe som kan romme reaksjoner uten ord, det er jo viktig i jobben vår (18.09.15, linje nr. 64-65).” Bjørn ser ut til å ha fokus på å la reaksjoner som ikke har ord, få en plass i terapirommet. Bjørn framhever betydningen av å bli berørt som noe viktig og spesielt. Kanskje har Bjørns erfaringer som terapeut tydeliggjort dette for ham. Jeg tenker Bjørn med dette viser at han både har reflektert over det å bli berørt både for seg og for klienten. Samtidig ser det ut til at erfaring av berøring har en viktig betydning for Bjørn som terapeut. For informanten Bente kommer det å bli berørt til uttrykk på en annen måte. Bente sier:

”Og den, men berøringen det er vel den som har vært overordnet hele veien (...), eller altså det som treffer meg at jeg har lyst til å være med å bidra til å gjøre en forskjell for dem (28.08.25, linje nr. 438-442).”

Bente har et fokus på berøring og det ser ut til å ha en stor plass i hennes praksis. Hun beskriver det som overordnet og det kan virke som en forutsetning for at hun kan gjøre en god jobb. Også Mona synes å kjenne igjen det å bli berørt. Mona sier:

”(...)som jeg lar meg berøre av, eh, det behøver jo ikke å være vonde eller vanskelige ting, men det er noe som på en måte trer tydeligere fram, fram og da trer også personen tydeligere fram” (06.09.15, linje nr. 94-97).”

Når Mona uttrykker seg med ordene *som jeg lar meg berøre av* tenker jeg at det ligger en vurdering der. Jeg tenker hun med ordene beskriver en form for beslutning som hun kan ta. Når hun lar seg berøre blir Mona bedre i stand til å se mer av hvem den andre er.

4.1.3 Samspillet mellom terapeut og klient

Samspillet mellom terapeut og klient blir belyst med utsagn fra informanter. Bjørn sier:

”(...) jeg kunne godt tenkt med å snakke litt med deg om det der passasjen der som vi begge vet, berørte oss begge, eller jeg så i hvert fall at det berørte deg (18.09.15, linje nr. 355-357).”

Som terapeut gir Bjørn uttrykk for noe han ønsker å stoppe litt opp ved og snakke mer om. Han gir til kjenne at han som terapeut ble berørt. Deretter ser det ut til at han korrigerer sitt eget utsagn ved å si *jeg så i hvert fall at det berørte deg*. Dette kan muligens dempe hans egen betydning i situasjonen og framhever muligens det han la merke til hos klienten. Det ser også ut til at informantene Jonny har oppmerksomhet på samspillet med klienten. Teksten ser ut til å presentere både Jonny sin stemme som terapeut og klienten sin stemme når han forteller om en situasjon fra praksis. Jonny sier: ”Dette var sterkt å høre og så...ja jeg ser det. Det at vi har en sånn gjensidig bekreftelse på at det er ok å, å bli berørt da. Ja (17.09.15, linje nr. 137-138).” Jonny beskriver en situasjon hvor terapeut og klient ser ut til å bekrefte hverandre. Det ser ut til at begge aksepterer den andres reaksjon. Dette synes å uttrykke en samstemt holdning mellom klienten og terapeuten om at det å bli berørt er ok. Når Mona beskriver en situasjon fra praksis har hun et fokus på kvaliteten av relasjon mellom henne og klienten. Mona sier: ”(...) med andre mennesker så kan man kjenne at det lugger litt mer, men allikevel så kan jeg bli berørt (06.09.15, linje nr. 116-117).” Når det *lugger litt*, kan det muligens handle om en måte å beskrive noe som befinner seg i relasjonen mellom terapeuten og klienten. Det kan også være et uttrykk for at noe er litt utfordrende for terapeuten og allikevel kan hun bli berørt.

4.2 Erfaringer av å bli berørt gir økt oppmerksomhet

Her vil noen utsagn fra informantene søke å belyse funn som omhandler hvordan det å bli berørt gir økt oppmerksomhet.

4.2.1 Effekten av å bli berørt vekker undring om hva som skjer

I et utsagn fra Svein kommer det klart til uttrykk at han kjenner på en usikkerhet. Han ser ut til å lure på hvordan han skal forholde seg til følelsen når han kjenner at han er sint eller irritert. Svein sier:

”(...) jeg blir berørt da blir jeg jo sint eller irritert inni meg, eller ehm, hvordan forholder jeg meg til den følelsen da, når jeg blir berørt av noe negativt de sier (...) (01.09.15, linje nr. 52-53).”

Muligens kjenner Svein på egne følelser som vekkes av noe som ser ut til å skje i terapirommet. Når Svein uttrykker *hvordan forholder jeg meg til den følelsen da*, så er det som et spørsmål ut i rommet med undring og usikkerhet. Svein gir ikke uttrykk for at han selv

har svar på hvordan han skal håndtere situasjonen. Hans utsagn kan forstås som en undrende holdning til hvordan han skal forholde seg til egne følelser. For informanten Knut kommer det til uttrykk en undring. Han beskriver en situasjon hvor han muligens kjenner på det å ikke ha kontroll. Knut sier:

”(...) , man får veldig sånn medfølelse og sant, men det er ikke, det er jo ikke...Det å bli berørt er jo mye mer enn som så. Ehm, Jeg tror ikke at jeg har full kontroll (...) (17.09.15, linje nr. 163-165).”

Knut ser ut til å lete etter ord og skifter innfallsvinkler for å gi uttrykk for det han tenker. Han tar pause og uttrykker *ehm*, som et lyduttrykk for en søken etter riktige ord. Han framhever at det å bli berørt er noe mer enn medfølelse. Med undringen som ligger i ordene *tror ikke at jeg har full kontroll*, gir han til kjenne en idé om at han kanskje burde ha kontroll. Informanten Mona sin undring ser ut til å handle om hva som skjer med henne. Mona snakker om erfaringer av å bli berørt og hun sier:

”(...) for det er jo jeg, ehm, som menneske som plukker opp dette, fordi det for en eller annen grunn berører meg ehh og så farger det hvordan jeg ser personen (06.09.15 linje nr. 111-113).”

Mona uttrykker at hun *plukker opp dette*. Det ser ut til at det å bli berørt virker på henne. Hun gir ikke nærmere beskrivelse av om dette er en refleksjon eller en kroppslig reaksjon. Hun sier også *for en eller annen grunn berører meg*. Dette kan muligens forstås som et utsagn med en viss undring over det som skjer. Muligens legger hun merke til at noe skjer, men at hun ikke forstår hva som gjør at det berører.

4.2.2 Gevinster av å bli berørt og betydningen det har for relasjonen

Under intervjuene kommer det til uttrykk at å bli berørt gir noen gevinster. Gevinsten av å bli berørt kan få betydning for relasjonen mellom terapeut og klient. Bente sier:

”For det kan være noe godt som har skjedd som berører meg, og så glad jeg kan bli og jeg har jo blitt berørt og blitt glad og at vi har kommet oss videre ikke sant. Jeg har blitt berørt på den måten og (28.08.15, linje nr. 310-312).”

Bente beskriver en mulig bevegelse når hun sier *vi har kommet oss videre*. Hun ser ut til å uttrykke glede og at dette er med på å gi en bevegelse. Når Bente benytter *vi* i sitt utsagn kan det forstås som en betegnelse for terapeuten og klienten. Det ser ut til at Bente inkluderer seg selv i den bevegelsen som skjer. Terapeuten og klienten blir muligens en form for enhet som

beveger seg. Informanten Bjørn uttrykker noe som kan forstås som uttrykk for at han er nysgjerrig og utholdende. Bjørn sier : ”(...) du kan lete etter gull da, eller he he og holde ut mye slit fordi du er helt sikker på at du en dag så finner du det liksom (18.09.15, linje nr. 155-156).” I Bjørn sitt utsagn kan en få forståelsen av at det finnes noe verdifult, men at det kan være krevende å finne. Hans utsagn kan se ut til å vise tro og en overbevisning som løfter terapeutens mot til å tåle krevende klientmøter. En kan få inntrykk av at Bjørn tåler å vente på gevinsten. Når Bjørn blir berørt og leter etter gull, ser det ut til at relasjonen får mulighet til å utvikle seg til noe mer enn samarbeidet så ut til å bli underveis. Informanten Mona gir uttrykk for gevinster av å bli berørt. Hun beskriver seg selv som heldig. Hennes utsagn kan også forstås som uttrykk for takknemlighet. Mona sier:

”Det er synes jeg er ehh...det er sånn at jeg tenker at jeg er utrolig heldig hvor folk åpner seg og deler disse livserfaringene og kunnskapene og problemene med meg. For det gir jo meg en ny kunnskap og en ny dimensjon. Det, ja,mmmm. Det er noe jeg også utvider er..kunnskapen og erfaringen med når jeg møter andre (06.09.15, linje nr.195-198).”

I tillegg til det som er nevnt kan en forstå erfaringene av å bli berørt som en berikelse. Kompetansen ser også ut til å bli utvidet. Den nye kompetansen ser ut til å gi Mona en utvidet refleksjon og forståelse i møtet med mennesker.

4.2.3 Klienters reaksjoner på at terapeuten ble berørt

De fleste av informantene forteller at de opplever at klienter gir tilbakemelding på at terapeuten blir berørt. Bjørn forteller at han fikk en tilbakemelding etter en parsamtale. Den påfølgende gang møter kvinnen alene til samtale og uttrykker: ”(...), jeg skjønnte at du skjønnte at jeg var for redd for å gå ut sammen med ham (18.09.15 linje nr. 270-271).” Klienten gir uttrykk for at signaler fra terapeuten nådde fram til henne. Hun uttrykker sin forståelse av signalene fra terapeuten. Hun gir også uttrykk for en refleksjon over terapeutens valg ved intervensjonen. Klienten ser ut til å bekrefte at terapeuten forsto hennes signaler slik de var ment. Ved å bekrefte at terapeuten forsto klientens signaler, bekrefter det også terapeutens ferdigheter til å forstå nonverbale signaler. I en samtale Mona har med en klient får hun bekreftet betydningen det har for klienten at terapeuten ble berørt. Mona forteller fra samtalen: ” Eh, og da ble det sagt at det synes jeg er fint å se for det hadde vært vanskelig for meg hvis du hadde sittet der med et steinansikt (06.09.15, linje nr. 184-185).” Klienten gir en beskrivelse av at det er fint å se at terapeuten ble berørt. Å bli berørt får en positiv benevnelse ved bruk av ordet fint. Klienten ser ut til å gi anerkjennelse av terapeutens reaksjon. På

samme tid kan det forstås som at klienten opplevde støtte. Klienten gir klart uttrykk for at det hadde blitt vanskelig hvis terapeuten ikke hadde blitt berørt. Et steinansikt kan forstås som et ansikt uten mimikk og liv og en terapeut med et slikt ansikt kunne gjort det vanskelig for klienten.

4.3 Kontekst som avgjørende for hva en kan tillate seg

I dette punktet ønsker jeg å presentere funn som belyser hvordan det kan være sammenhenger mellom terapeutenes erfaringer av å bli berørt og kontekst. I denne sammenheng kan konteksten både ha tilknytning til den rollen informantene er i som terapeut og konteksten de arbeider innenfor.

4.3.1 Berørte familieterapeuter kjenner seg usikker på hva de kan tillate seg

Etter en samtale reflekterer Mona over noe som skjedde og hva hun tenker om det. Hun sier: ”(...) at det var umulig å ikke la seg berøre samtidig som, så ble jeg usikker på hvordan, er det greit, ikke sant, er det greit, å å bli så berørt (06.09.15, line nr. 79-81)?” I Mona sitt utsagn ser det ut til at hun ikke kan beskytte seg mot å bli berørt. Det ser ut til at hun undrer seg over sin egen reaksjon da hun ble berørt. I tillegg kan en forstå hennes uttrykk som en usikkerhet om hvordan hun kan håndtere erfaringen. Det er også en mulig undring om det er riktig eller galt å bli berørt slik hun ble. Hun virker overrasket over hvor berørt hun ble. *Å bli så berørt* kan forstås som et utsagn med energi som framhever spørsmålet om det er greit. Informanten Bente sitt utsagn kan også være uttrykk for overaskelse over å bli berørt. Hun virker ikke forberedt på sine egne reaksjoner. Bente forteller:

” Eh, og det kom litt overraskende på meg for jeg hadde en idé om at man sitter ikke og griner sammen med en ungdom, eller ikke grein sånn, mer sånn synlig berørt, men ehm, så da husker jeg ble, var veldig usikker på var det greit, ikke greit, eller hva gjør dette nå? Mister jeg kontroll? Så jeg husker at det skapte veldig mye usikkerhet i meg om det var profesjonelt på en måte, men men eh, men jeg fikk jo og en respons fra henne og og jeg kjente at der og da, det så sterkt det som kom(...) (28.08.15, linje nr 189-195).”

Bente sitt utsagn kan forstås som at hun er i en overordnet rolle i forhold til ungdommen. Det vil i tilfelle gi henne en posisjon med makt. Når Bente blir berørt til tårer, virker hun uforberedt på det. Hennes forståelse av egen rolle som terapeut ser ut til å bli utfordret. Bente spør seg selv om hun *mister kontroll*. Dette kan forstås som en bekreftelse på undring over

hva som forventes av henne som terapeut. Bentes refleksjoner handler muligens om diskurser⁵ om rollen som terapeut. Også for Svein ser det ut til at rollen som terapeut blir utfordret. I det Svein forteller understreker han at han kjenner paret. Når han nevner dette er det muligens fordi det har betydning for det som beskrives videre. Svein sier:

”...det var en veldig sånn trygg setting, da, ikke sant hvor hvor, hvor jeg da var litt kjent med paret, ikke sant og med barna deres og sånn. Ehh, så det, og da da da liksom må du passe på en måte profesjonaliteten sin, ikke sant (...) (01.09.15, line nr. 193-195).”

Svein beskriver at han kjenner paret og barna deres. Han gir uttrykk for at settingen for samtalen er trygg. Ved bruk av ordene *ehhm så det, og da da da* tenker jeg han muligens har en indre samtale. En mulig forståelse av det som uttrykkes videre er betydningen av profesjonalitet i rollen som terapeut. Situasjon ser ut til å uttrykke en usikkerhet om hvordan en bør opptre i rollen som terapeut.

4.3.2 Konteksten familieterapeuter jobber innenfor legger føringer for hvordan de tenker om sin rolle som terapeut

Informantene kommer med flere utsagn som forteller noe om konteksten de jobber i. De sier også noe om hvordan konteksten påvirker hvordan de tenker om sin rolle som terapeut. Når Bjørn snakker om konteksten, ser det ut til at han framhever sin lojalitet til det som er besluttet at de skal jobbe med. Det ser også ut til at Bjørn har oppmerksomhet på at det finnes valgmuligheter innenfor den kontekst han arbeider. Det ligger muligens noe usikkerhet i teksten om han er enig i rammene for jobben. Det ser ut til at Bjørn ønsker *berørt* som en tydeligere del av det som hører til innenfor rammen på jobb. Bjørn sier:

”Så,så det har betydning for jobben. Jeg er jo lojal mot det som det blir besluttet at vi skal jobbe med, men innenfor valgmulighetene så, så (...), eh, jeg tenker at det er jeg vil jo heller bli sliten av berøring enn å komme hjem og på en måte tenke at, hva har jeg gjort i dag egentlig, altså” (18.09.15, linje nr. 526-529).”

Bjørn trenger muligens å kjenne på det å bli berørt selv om det koster ham krefter. Det ser ut til å ha en betydning at Bjørn også blir berørt for at han skal oppleve jobben som meningsfull. Informanten Bente sitt utsagn gir uttrykk for hvordan konteksten hun arbeider i legger føringer for oppgaver hun må utføre. Dette ser ut til å påvirke hvordan hun tenker om sin

---

⁵ Diskurs beskrives av Foucault som et spesielt mønster å tenke på (Lundby 1998). Lyotards uttrykker at diskurser i beste fall kan beskrives som små narrativer eller som lokale forståelser (Boston 2000). I bruk av språket blir ordene tillagt mening og i samfunnet blir ordenes betydning formet (Øfsti 2010).

jobb. I Bente sin arbeidssituasjon ser det ut til å være rammer hvor noen oppgaver kan oppleves som utfordrende. Når Bente utfører noen oppgaver som ligger til stillingen, ser det ut til at klienten trekker seg lenger unna. Dette gir Bente uttrykk for å legge merke til, men hun har oppgaver som ser ut til å ligge til stillingen. Muligens trøster hun både seg selv og klienten når hun tenker *tid* som en helende faktor for relasjonen. Bente sier:

”Jeg tenker at det, at når de ser en respons eller en berøring hos meg, som får forskjellig uttrykk,(...). Men at selv om de misliker min handling,(...), så at det igjen sånn overordnet når de ser seg litt tilbake, når litt tid har gått at de ser at jeg, viste de respekt, men at jeg måtte handle på det de hadde fortalt meg. Det var ikke noe jeg kunne sitte med (...). Men at, at ehm, at jeg tok det ansvaret som presset, som, som førte til at noe, at de kom videre i det de hadde fortalt var vanskelig” (28.08.15, linje nr. 276-286).”

Bente møter en klient som ser ut til å gi uttrykk for at terapeutens beslutning ikke er ønsket. Innenfor konteksten Bente jobber vil det muligens være utfordrende å handle annerledes enn hun gjør. Bente ser ut til å holde fast i tanken om at klienten vil se situasjonen annerledes når det har gått noe tid. Ved arbeidsplassen til Jonny er det mulighet for å ta kontakt med kolleger for å reflektere over utfordringer han møter i jobben. Jonny sier:

”Ellers så bruker jeg teamet eller kollegaer og sånn. Det er det stort rom for her egentlig. Det eneste skumle er at vi har det veldig travelt, ja... Så en må pass på det der. Det er noe vi må passe på selv egentlig, i stor grad, ja. Og så hender det at jeg tar det med meg hjem (17.09.15, linje nr. 305-308).”

Jonny beskriver en travelhet på jobb som muligens gir noen begrensninger. Det ser ut til å innvirke på Jonny sine muligheter for å ta kontakt med kolleger. Jonny uttrykker at den enkelte selv har et ansvar for å ivareta egne behov for refleksjon. I travle dager kan behovet for refleksjon muligens bli valgt bort. Jonny gir bekreftelse på at han noen ganger tar han med seg jobben hjem.

4.3.3 Begrensede muligheter for å reflektere over egen praksis påvirker faglig utvikling

Informantene i studien gir uttrykk for at de reflekterer over praksis. De legger merke til situasjoner i sin praksis som de tenker på i etterkant. Sammen med en veileder har Knut erfart en utvikling i egen utførelse av praksis. Knut forteller om en situasjon som muligens beskriver hans innlæring av noe nytt. Knut sier:

”(...) altså, liksom oppi hodet så, så, så skjedde det etter slik type samtaler med en veileder spesielt da, så med, med en god venn som er, som er terapeut. Og siden så tok det nok en stund, det skjedde liksom én ting skjer det her da, men så tar det en stund innen man begynner å praktisere det, på et vis da. Eh...sånn at den er, det bare hendte i

en samtale uten at, uten at jeg hadde planlagt å tenke på samtaler som jeg hadde med veileder (...) (17.09.16, linje nr. 353-358).”

Etter veiledningssamtaler sier Knut *så tok det nok en stund innen man begynner å praktisere*. Knut gir uttrykk for en mulig effekt av veiledning. Det ser ikke ut til at det var en umiddelbar virkning. Utsagnet viser en mulig sammenheng mellom erfaring, refleksjon og virkningen dette har for Knut sin praksisutøvelse. Endringen ser ut til å skje uten at den var planlagt. Knut uttrykker *det bare hendte*. Hans utsagn kan forstås som et uttrykk for overraskelse over endringen i egen praksis. Informanten Jonny forteller at han selv oppsøker noen for å snakke om erfaringer fra praksis. Det ser ut til at Jonny selv kan velge sine samtalepartnere. Jonny gir uttrykk for at det ikke er alle han har nytte av å snakke med. Jonny sier:

”(...) jeg...det ligger jo i meg på et vis, den følelsen av å...så tror jeg, min måte å gjøre det på er at jeg tar kontakt med noen av de kollegaene mine som jeg kan snakke med da. Jeg snakker ikke like godt med alle sammen, så jeg, jeg plukker som regel ut, eller jeg går til den som (kremter) (...). Ja, så da lufter jeg det på en måte...og opplever at, som regel så blir det lyttet til og kanskje bekreftet litt sånn og så snakket litt om det så er det en god måte, (...) (17.09.15, linje nr. 290-296).”

Jonny kremter før han forteller hvordan han velger samtalepartner. Jonny sier *så da lufter jeg det på en måte*. Utsagnet har en letthet over seg og muligens er det en samtale hvor ingen har et bestemt ansvar. Det ser ut til at effekten av å reflektere er påvirket av hvem Jonny reflekterer med. Det ser ut til at Jonny ønsker å velge hvem han kan samtale med. Han uttrykker også at han snakker bedre med noen enn med andre. Muligens uttrykkes det som betydningsfullt å bli lyttet til og få bekreftelse fra en annen. Når Bjørn beskriver det å bli berørt kan det forstås som en gave og en mulighet. Om man skal benytte denne muligheten ser det ut til å kreve en viss trygghet hos terapeuten. Tryggheten terapeuten trenger for å tørre å gå inn i situasjoner som kjennes utfordrende, kommer antageligvis ikke av seg selv. Bjørn bruker bildet om å holde noen i hånda. En mulig forståelse av dette kan være uttrykk for den refleksjon og trygghet som terapeuten kan utvikle. Bjørn sier:

” Og det er jo greit, men det er jo ikke sånn vi jobber kan du si da, men, det er klart at, at jeg tenker at det oppstår så er det en gave, en mulighet ehh, og da er det på en måte litt sånn feigt av oss, når noen trenger det, eller det kan hende at jeg har lyst å...prøve å la meg berøre, og det er litt skummelt, men hvis du holder meg i hånda, så, så tror jeg at jeg trenger det (18.09.15, linje nr. 503-507).”

Det ser ut til at Bjørn ser det som *feigt* av terapeuten å ikke gå inn i situasjoner når noen blir berørt. Han gir videre uttrykk for at det er behov for å gå inn i slike situasjoner og at det er *en*

gave når noen blir berørt. Det ser også ut til at terapeuten trenger ferdigheter for å mestre situasjoner hvor noen er berørt i følge Bjørn.

4.4 Betydningsfulle erfaringer og tanker om praksis

Gjennom intervjuene blir det gitt uttrykk for at noen erfaringer trer fram som betydningsfulle for terapeutene. De gir også uttrykk for sine tanker om utøvelsen av praksis som terapeut. Gjennom informantenes utsagn søker jeg å belyse dette i de påfølgende punkter.

4.4.1 Terapeutens tanker om egen praksisutøvelse

Når Jonny forteller om egen praksisutøvelse viser han til en situasjon hvor han oppdager at han blir berørt. Det ser ut til at han merker at noe skjer. Jonny sier: ”(...) jeg legger jo merke til at det holder på å skje da. Det skjer veldig fort. Og så blir jeg opptatt, opptatt av hvordan jeg skal håndtere det (17.09.15, linje nr. 89-91).” Jonny ser ut til å ha en viss oppmerksomhet på at noe skjer når han blir berørt. Situasjonen er muligens uventet og den skjer raskt. Samtidig kan en få inntrykk av at han blir opptatt. Muligens blir han opptatt av hvordan han kan håndtere situasjonen. Men det kan også hende at han blir mer opptatt av seg selv. Han blir muligens opptatt av å håndtere både egen berørthet og situasjonen i forhold til en klient. I informanten Mona sitt utsagn framheves klientenes betydning for praksis. Mona lytter til klientenes fortellinger som ser ut til å gi utfyllende informasjon om hvordan klientene lever sine liv. Kanskje utvider dette Mona sin innsikt og gir henne en større referanseramme. Mona sier: ”(...) det er andres erfaringer som gir meg en større forståelse når jeg møter nye mennesker, tenker jeg (06.09.15, linje nr. 202-203).” Når Svein beskriver en situasjon fra praksis er hans begrensede praksis som terapeut et viktig element. Svein sier: ”(...) når man liksom driver å skal holde på å lære faget liksom, så, så så blir blir ehm,..blir meg så viktig (01.09.15, linje nr. 282-284).” Svein ser ut til å ha oppmerksomhet på utøvelsen av det terapeutiske arbeidet. Han gir til kjenne at han holder på å lære faget. I Svein sitt utsagn benytter han noen små ord som repeteres. Dette kan forstås som at han bruker tid på å formulere sine tanker i ord. Når Svein uttrykker *så (...) blir meg så viktig*, gir han tilkjenne hvor fokuspunktet er på denne tid i samtalen med klienten. Svein ser ut til å ha fokus på seg selv og er også oppmerksom på dette.

4.4.2 Idéer om det terapeutiske møtet

Materialet i studien gir informasjon om idéer terapeutene har om det terapeutiske møtet. Når Knut skal uttrykke seg ser det ut til at han leter etter ord som kan beskrive tankene. Knut sier: ”Jeg kunne liksom em, mmm, sant, for meg så blir berørt mer liv og vi behøver liv. Jeg synes det er en god idé at vi viser at vi er folk, altså (...) (17.09.15, linje nr. 505-506).” Knut uttrykker at det trengs liv i samtalene. Muligens gir Knut uttrykk for at *berørt* som ingrediens i samtalene blir mer liv. Han uttrykker også at *det er en god idé* at terapeuten kan være berørt. Han ser ut til å være opptatt av at terapeuter skal vise sine klienter at *vi er folk*. I samspillet mellom terapeut og klient kan de virke som om informantene Jonny er opptatt av at begge har oppmerksomhet på den andre. Jonny gir uttrykk for sine synspunkter når han sier:

”(...) det er jo sånn at en følger med hverandre og ...klienter som kommer hit de er jo...de lurer jo på hva vi tenker eller hva, hva som skjer med oss og (...) (17.09.15, linje nr. 281-282).”

Jonny beskriver muligens at det er slik at terapeut og klient følger med hverandre. Hans utsagn kan forstås som en antagelse om at klienter er opptatt av terapeuten. Klientene kan muligens også lure på hva som skjer med terapeuten. Informanten Bente ser ut til å ha mer oppmerksomhet på tid som en av faktorene som har betydning. Bente sier:

”Så hun visste at jeg ringte mor og hun ble utrolig sint og snakket ikke med meg etterpå. Men men det var helt greit og så har jeg truffet henne et par år senere sånn, og går på videregående og da smiler hun og hilser (28.08.15, linje nr. 175-177).”

Bente ser ikke ut til å være i tvil om at klienten avviser henne. I følge Bente gir klienten også tydelig uttrykk for sin mening gjennom sinne og ved å slutte å snakke med henne. Bente sier *men det var helt greit*. I utsagnet ser det ut til at Bente aksepterer og tåler reaksjonen til klienten. De har ikke snakket med hverandre på to år. Muligens er Bente sin forståelse av at tiden som faktor i seg selv, har gjort noe med relasjonen. Når Bente igjen møtte klienten *smiler hun og hilser*. Dette kan forstås som et uttrykk for at de ser hverandre og bekrefter at de fortsatt har en relasjon.

4.4.3 Terapeutens tanker om det betydningsfulle ved å bli berørt

Fra informantene kommer det til uttrykk ulike betydningsfulle forhold ved å bli berørt. Mona ser ut til å bli berørt av historiene klientene forteller henne. Mona sier: ”Eh, og kanskje jeg er

tryggere som terapeut med de historiene jeg har med meg da, altså alle de historiene jeg har blitt berørt av (06.09.15, linje nr. 236-238).” Mona ser ut til å framheve at å bli berørt har betydning for hennes opplevelse av seg selv som terapeut. Betydningen av å bli berørt ser også ut til å gjøre Mona til en tryggere terapeut. Informasjonen som ligger i det å bli berørt ser ut til å ha fokus for informanten Svein som sier: ”Jeg tror det er utrolig masse informasjon eh...i det å bli berørt som er nyttig for terapien” (01.09.15, linje nr. 304-305). I forståelsen av det å bli berørt ligger det potensiell informasjon i følge Svein. Muligens kan det handle om at Svein ikke har satt ord på hva *berørt* i denne sammenhengen kan være. Det ser allikevel ut til at informasjonen kan ha betydning for det terapeutiske arbeidet. For informanten Bjørn ser det ut til at berørt kan være som en kilde i det terapeutiske arbeidet. Ordet *kilde* kan forstås som en beskrivelse av at noe er tilgjengelig. Men en slik forståelse kan en muligens hente noe fra denne kilden. Bjørn sier: ”At det er en kilde til at det egentlig er en kvalitetssikring av arbeidet ditt (18.09.15, linje nr. 389-390).” Bjørn knytter betydningen av å bli berørt tett til kvaliteten av sitt arbeid. Å bli berørt ser ut til å være nødvendig for Bjørn som terapeut. Det ser også ut til at kvaliteten av det terapeutiske arbeidet blir bedre.

4.5 Oppsummering av funn

4.1 Tanker om å bli berørt i rollen som familieterapeut.

Terapeutene i studien uttrykker at det er av betydning å kunne være oppmerksomt tilstede for å kunne bli berørt. Å bli berørt kan gi motsetningsfylte følelser. Når terapeuten *tillater seg* å bli berørt ser det ut til at klienten blir mer synlig for terapeuten. Terapeuter kan også skape rom for at berøring kan skje. Dette kan i noen klientmøter være en forutsetning for å oppnå terapeutisk effekt. Selv om relasjonen med klienten kan være utfordrende kan terapeuten bli berørt. Å gi uttrykk for å bli berørt ser ut til å bidra til at klient og terapeut blir mer samstemt. Terapeutens indre dialog om seg selv og om relasjonen ser ut til å foregå parallelt i møte med klienten.

4.2 Erfaringer av å bli berørt gir økt oppmerksomhet.

I følge terapeutene uttrykker klienter at det er en opplevelse av å bli ivaretatt når terapeuten viser sin berørthet. Terapeutene ser derimot ut til å forvente av seg selv at de har kontroll også når de blir berørt i møter med klienter. Å kjenne på sinne eller irritasjon kan gjøre terapeuten usikker på hvordan det kan håndteres i møte med klienten. Når terapeuten opplever å ikke ha kontroll kan terapeuten kjenne utrygghet i egen rolle. Terapeuten er ikke alltid klar over hva

som utløser berøringen og kan bli undrende til hva som skjer. Når terapeuten blir berørt kan det virke som et insitament inn i krevende klientmøter. En mulig terapeutisk effekt av at terapeuten blir berørt, kan kanskje ikke sees umiddelbart. Terapeuten kan muligens se effekten etter noe tid. Samspillet mellom terapeut og klient ser ut til å kunne bli en form for enhet som beveger seg når terapeuten blir berørt. I følge terapeutene erfarer klienter at en berørt terapeut kan forstå klientens nonverbale signaler. Det kan terapeuten forstå som en mulig bekreftelse på ferdigheter til å ta i mot og forstå signalene fra klienten. Erfaringene av å bli berørt ser ut til å utvide refleksjonene og utvikle terapeutens kompetanse.

4.3 Kontekst som avgjørende for hva en kan tillate seg.

Arbeidskontekst ser ut til å innvirke på utførelse av terapeutrollen i utfordrende klientmøter. Muligheten for at det oppstår situasjoner hvor terapeuten og/eller klienten blir berørt ser ikke ut til å utelukkes av arbeidsplassens rammer. I posisjonen som terapeut ser det ut til å være en ubalanse i makt mellom terapeut og klient. En mulig ujevnhet i relasjonen kommer tydeligere til uttrykk når terapeuten også har pålagte oppgaver som klienten muligens ikke gir sin støtte til. Dette kan utfordre den terapeutiske relasjon slik at klienten trekker seg unna. Terapeutene reflekterer over hva som er innefor og hva som er utenfor terapeutrollen. De undrer seg samtidig på om det er en grense mellom det å være profesjonell til uprofesjonell fordi man blir berørt. Terapeutene uttrykker et behov for ferdigheter til å møte situasjonene hvor klienten eller terapeuten blir berørt. Utviklingen av ferdigheter er muligens relatert til muligheten for å reflektere over praksis. Opplevelsen av nytteverdien ved at noen lytter til terapeuten, ser ut til å være avhengig av terapeutens relasjon til den som lytter. Terapeutens trygghet ser ut til å øke og endring i praksis kan skje når det er anledning til refleksjon, modning av tanker og mot til å prøve noe nytt. Begrenset anledning til refleksjon over praksis kan muligens gi en merbelastning. Det ser også ut til å påvirke praksisutøvelsen. Å bruke egne ferdigheter og sensitivitet i rollen som terapeut ser ut til å ha betydning for opplevelsen av å gjøre en meningsfull jobb.

4.4 Betydningsfulle erfaringer og tanker om praksis.

Det ser ut til å ha en betydning at terapeuten har en våkenhet for hva, hvem eller hvor egen oppmerksomhet er rettet mot. Når terapeuten blir berørt, rettes fokuset muligens mer mot en selv og oppmerksomheten hjelper terapeuten til å håndtere situasjonen. Å bli berørt ser ut til å være en viktig ingrediens i relasjonen og viser klienten at terapeuten er som vanlige folk. Terapeut og klient er antageligvis begge oppmerksomme på hva som skjer med den andre og

hva den andre tenker på. Å bli berørt ser ut til å tilføre informasjon som kan ha betydning for terapien. Terapeutens opplevelse av egen trygghet i rollen som terapeut kan muligens øke ved erfaringer av å bli berørt. Klienters livsfortellinger ser ut til å utvide terapeutens forståelse om livet og hva det kan være for andre.

5 Diskusjon

I dette kapitlet presenteres diskusjonen. Den tar utgangspunkt i studiens fire (4) hovedfunn og deres underpunkter:

- (1) Tanker om å bli berørt i rollen som familieterapeut
  - Familieterapeuters erfaringer av å bli berørt
  - Terapeutens refleksjoner om hvordan det å bli berørt får en plass i terapirommet
  - Samspillet mellom terapeut og klient
- (2) Erfaringer av å bli berørt gir økt oppmerksomhet
  - Effekten av å bli berørt vekker undring om hva som skjer
  - Gevinster av å bli berørt og betydningen det har for relasjonen
  - Klienters reaksjoner på at terapeuten ble berørt
- (3) Kontekst som avgjørende for hva en kan tillate seg
  - Berørte familieterapeuter kjenner seg usikker på hva de kan tillate seg
  - Konteksten familieterapeuter jobber innenfor legger føringer for hvordan de tenker om sin rolle som terapeut
  - Begrensede muligheter for å reflektere over egen praksis påvirker faglig utvikling
- (4) Betydningsfulle erfaringer og tanker om praksis
  - Terapeutens tanker om egen praksisutøvelse
  - Idéer om det terapeutiske møtet
  - Terapeutens tanker om det betydningsfulle ved å bli berørt

Problemstilling for denne studien er : *Hvordan beskriver familieterapeuter at det å bli berørt påvirker deres praksis?* Forskningsspørsmålene til studien er: (1) *Hvordan blir terapeuter berørt av det de møter i praksis?* (2) *Hva foretar de seg når de blir berørt?* (3) *Hvilken virkning har dette på videre praksisutøvelse?*

5.1 Tanker om å bli berørt i rollen som familieterapeut

Informantene som deltar i denne studien benytter en variasjon av begreper for å beskrive hvordan det å bli berørt oppleves for dem. Informantene beskriver at de har erfaringer av å bli berørt og at det kan komme tårer, men de uttrykker blant annet også erfaringer med irritasjon, sinne, forbauselse, latter og undring. Språket informantene benytter kan forstås som et *kart* for å beskrive opplevelsen av å bli berørt (Bateson 1972;1987), men ordene kan ikke gjengi selve opplevelsen (ibid). Dette får betydning for hvordan en kan forstå informantenes ordvalg og hva de representerer. Ordene kan være beskrivelser av følelser, men det kan også være beskrivelser av noe mer. Det ser imidlertid ut til at flere av informantenes erfaringer av å bli berørt handler om uttrykk for følelser. Landro (2013) beskriver følelsene våre som det viktigste signalsystem. Noen følelser kan åpne for bevegelse, noen setter oss i beredskap og

noen følelser kan føre til at vi stopper opp (ibid). I følge Gergen (2015) er følelser ikke inne i det enkelte individ, men er et begrep som er gitt for å beskrive menneskelige fenomener. Kulturelle forhold ligger til grunn for de ulike begrep som benyttes for å benevne ulike følelser. Det samme gjelder for når og hvor følelser kan uttrykkes (ibid). Med en slik forståelse betyr det at informantenes måte å uttrykke det å bli berørt, hvordan og når de viser det er lært i en kulturell sammenheng. Kulturell tilhørighet for den enkelte informant kan ha hatt betydning for hvilke ord de benytter for å beskrive hva de betegner som berørt. Informantene gir også uttrykk for at det er behov for oppmerksomhet for å legge merke til at de blir berørt. Stern (2004) benytter begrepet nå-øyeblikk for å beskrive det å være tilstede i øyeblikket og legge merke til og å fatte hva som skjer mens man observerer eller lytter til noen. Inntrykkene fra omgivelsene trenger tid for å komme til bevissthet (ibid) og muligens er det en slik åpenhet og tid informantene har når de legger merke til at de selv blir berørt. Informanten Knut (punkt 4.1.1) uttrykker at han ikke alltid legger merke til at han blir berørt. Muligens er hans utsagn et uttrykk for at Knut har noe mindre oppmerksomhet og tid til å legge merke til at han blir berørt. I tillegg til at informantene blir berørt gir de uttrykk for refleksjoner over at det skjer i terapirommet. Informanten Bjørn (punkt 4.1.1) uttrykker at han ønsket at klienten ikke merket når Bjørn ble berørt. Anderson (1997) benytter uttrykket *to og public* som en beskrivelse for å gi tilkjenne sine tanker, følelser eller meninger. Slik jeg forstår Anderson handler dette om at terapeuten kan velge å gi mer uttrykk for sine tanker følelser og meninger. Tom Andersen (1994) derimot vektlegger at klientens forståelser, reaksjoner og meninger blir utdypet og at terapeutens forståelser, reaksjoner og meninger ikke har fokus i terapisaamtaler. Det ser ut til at Anderson (1997) og Andersen (1994) sine synspunkter representerer ulike meninger om hvordan en forholder seg til det å bli berørt. Ulike forståelser av hvordan en kan forholde seg til det å bli berørt er kanskje også det som kommer til uttrykk i informantenes utsagn og i beskrivelser av deres indre dialoger (Anderson 1997). Informantene har også oppmerksomhet på nonverbal kommunikasjon hvor det ikke benyttes ord for å formidle et budskap. Når terapeuten og klienten møtes skapes et relasjonelt system og det én viser fram er derfor på en eller annen måte en konsekvens og respons til noe annet (Bertrando og Arcelloni 2014). Hvordan konsekvensen og responsen kommer til uttrykk i det relasjonelle system (ibid) kan være flere ting. Kulturell ulikhet (Gergen 2015) hos partene kan være én mulig forståelse av at klientens og terapeutens måte å uttrykke seg på kan være ulike. For informanten Bente (punkt 4.1.2) kan det se ut til at berøring har en stor plass og at det er en forutsetning for at hun kan gjøre en god jobb. Bente beskriver berøring som noe som er overordnet noe annet. Om en betrakter Bentes utsagn i et systemisk perspektiv

(Bateson 1972, Ølgaard 2004, Jensen 2009) blir noe av samspillet mellom partene mer synlig. Hva klienten formidler fanges opp av Bente og hun formidler noe som igjen kan fanges opp av klienten (Watzlavick m.fl. 1967). Dette samspillet ser ut til å være en form for energi som driver dem begge videre, muligens både individuelt og som en form for enhet. Signalene som sendes metakommuniserer også noe om hva deres relasjon til enhver tid er. (ibid). Muligens kan terapeutens berøring være det som blir forskjellen som gjør en forskjell i møtet med klienten (Bateson 1972). Informanten Jonny (punkt 4.1.3) beskriver en situasjon hvor terapeuten gir uttrykk for at det var sterkt å høre hva klienten hadde fortalt. Deretter uttrykker klienten at det ble lagt merke til. Jonny beskriver denne erfaringen som en gjensidig bekreftelse av hverandre og det ser ut til at begge har en forståelse av at det er ok å bli berørt. I dette eksemplet settes det ord på det terapeuten kjenner i egen kropp. Samtidig med at klienten har hørt terapeutens ord som beskrivelse av det som skjedde, har klienten også gjort sin observasjon og bekrefter å ha sett noe. Begge parter gir tilkjenne overfor den andre hva som skjer på et indre plan (Anderson 1997). I følge Watzlavick m.fl. (1967) er relasjoner enten symmetriske eller komplementære. Med en slik forståelse vil muligens informasjonen partene delte i eksemplet bidra til en mer jevnbyrdig relasjon (ibid). Jensen og Ulleberg (2011) hevder imidlertid at et skille mellom symmetrisk eller komplementær kommunikasjon står litt i motsetning til en systemisk forståelse. De nevner flere forhold som virker inn på relasjonen og som i større grad står i samsvar med en systemisk tenkning (ibid).

5.2 Erfaringer av å bli berørt gir økt oppmerksomhet

Informantene beskriver erfaringer av å bli berørt og virkninger de erfarer dette har for relasjonen til klienten. Det kan oppstå en terapeutisk effekt som følge av at terapeuten blir berørt, men at man ikke kan ha forventninger til at det skjer. Erfaringene informantene har av å bli berørt gir en økt oppmerksomhet og i litt krevende klientmøter uttrykker de at dette kan oppleves som et insitament. Informantenes uttrykk for at det å bli berørt virker inn på relasjonen til klienten, kan knyttes til forståelsen av en andre ordens kybernetikk (Hårtveit og Jensen 2004). I møte med klienten kan ikke terapeuten stå som uavhengig det systemet en er en del av. Terapeuten vil være en del av samspillet i samtalen med klienten og kan ikke stille seg utenfor (ibid). I følge Bakhtin (2003) kan ikke terapeuten føle seg inn i klientens indre, men er avhengig av at klienten åpner seg gjennom dialog (ibid). Ved at klienten setter ord på sine følelser vil terapeuten kunne få kjennskap til hva klienten opplever. Peter Rober (2006) refererer til Bakhtin som sier at å leve betyr å ta del i en dialog (ibid). Språk eksisterer bare i

dialogisk interaksjon der mennesker benytter språk som kommunikasjonsmiddel. Hvert utsagn rettes mot noen og skaper en mening i en kontinuerlig utvikling i kontekst som individene former gjennom sin interaksjon med hverandre (ibid). Et budskap fra Bjørn (punkt 4.2.3) ble mottatt av klienten. Dette bekrefter klienten i sitt utsagn til Bjørn og dette kan forstås som en dialog. Budskapet var rettet mot én og skapte mening i den interaksjon de hadde og i den kontekst de befant seg i.

John Shotter har introdusert begrepet *kroppslig kunnskap* som en motsetning til *språklig viten* (Anderson og Jensen 2008). Slik jeg forstår det handler kroppslig kunnskap om forventninger vi bringer med oss inn i samtaler og innflytelsen de har på oss og på andre (ibid). Kroppslig kunnskap kan også betegnes som prelingvistisk informasjon. Denne type informasjon har enda ikke blitt uttrykt i ord og omhandler blant annet gester (ibid). I følge Shotter skjer det en mengde viktige ting i møter som har med den levende verden å gjøre. Han uttrykker også at det er av interesse å foreta nærmere studier av språket i dialogiske møter hvor ord ikke blir benyttet (ibid). Informanten Svein (punkt. 4.2.1) beskriver en situasjon hvor han kjenner på sinne og irritasjon i et møte med en klient. De subjektive uttrykk for det å bli berørt som Svein beskriver, kan muligens være et uttrykk for at terapeuten gjennom refleksjon og tolkning har blitt bevisst sine subjektive opplevelser og naturlige følelser (Bertrando og Arcelloni 2014). Terapeuten kan ha bevissthet om sine naturlige følelser, men hvordan det håndteres i terapirommet uttrykkes det usikkerhet og undring over fra flere informanter. Watzlavick m.fl. (1967) hevder at man kan ikke unngå å kommunisere og som følge av dette vil Svein ikke kunne unngå å formidle noe når han kjenner på sinne og irritasjon i møte med klienten. Selv om Svein ikke benytter ord vil noe bli kommunisert til klienten. Hva klienten forstår av signalene fra terapeuten vil muligens ikke bli gitt til kjenne. Dersom Svein har en holdning i tråd med Tom Andersens (1994) syn om at fokuset ikke skal være på terapeuten, kan muligens reaksjoner som sinne og irritasjon bli utfordrende å håndtere i situasjonen. Med tanker om at man ikke kan unngå å kommunisere noe (Watzlavick m.fl.1967) vil klienten motta signaler fra Svein og må selv skape sin forståelse av Svein sine signaler. Opplevelsen Svein og klienten er i kan også beskrives som at noe er fraværende, men at noe også ligger implisitt i situasjonen (White 2000). Svein har en reaksjon på noe klienten har uttrykt, men ved å ikke gi uttrykk for sinne og irritasjon vil det ligge implisitt flere mulige fortellinger om situasjonen. Slik jeg har forstått mine informanter er Svein sin erfaring en type situasjon de beskriver som aktuelle å reflektere over sammen med noen. Vetere og Stratton (2016) gir uttrykk for at den felles ytre dialog og ens egen indre dialog er deler av en integrert og

autentisk del av prosessen i supervisjon. I tillegg vises det til hvordan det ens ytre dialog nettopp har uttrykt, kan formidle noe som ens egen indre dialog kan stille spørsmål ved (ibid). Informanten Mona (punkt 4.2.2) beskriver seg selv som utrolig heldig når hun får ta del i andre menneskers fortellinger om sitt liv. Mona gir uttrykk for at hennes kompetanse blir utvidet når hun får ta del i andre menneskers livserfaringer. Den kompetansen Mona tilegner seg ser ut til å utvide hennes refleksjoner og forståelse for nye livsfortellinger. Når Mona forteller om det å bli berørt formidles det med et smil og både det analoge og digitale budskapet (Watzlavick m.fl.1967) kan en legge merke til. Det uttrykkes med troverdighet fordi det ser ut til å være et kongruent budskap hvor den analoge og digitale kommunikasjonen er i samsvar med hverandre (Jensen og Ulleberg 2011). I forståelsen av det Mona uttrykker kan det se ut til at hun i dette eksemplet har en bevissthet om sine egne følelser (Bertrando og Arcelloni 2014). Den interesse terapeuten viser for å ta del i menneskers livsfortellinger kan lede til ytterligere utforsking og en bevegelse framover (Landro 2013).

5.3 Kontekst som avgjørende for hva en kan tillate seg

Informantene erfarer at det å bli berørt i møtet med klienter kan skape usikkerhet om hvordan de skal håndtere situasjonen. Å bli berørt kan også være en situasjon som skaper usikkerhet om hva de kan tillate seg. De fleste av informantene beskriver at de kan ha en indre dialog om hvorvidt de kan vise at de blir berørt eller ikke vise det. Andre tenker på hva som kan være en god måte å håndtere det på i møtet med klienten. Noen informanter beskriver motstridende følelser og tanker eller idéer om hva som kan være måter å håndtere det å bli berørt.

Informanten Bente (punkt 4.3.1) beskriver en situasjon fra en samtale med en ungdom hvor hun blir berørt og tårene kommer. Hun beskriver at reaksjonen overrasket henne og at erfaringen gjorde henne usikker. I Bentes utsagn kommer det fram at hennes forståelse i forkant er at man ikke *sitter og griner*. Dette kan en tenke som en forståelse av at det finnes diskurser (Boston 2000, White 2006, Øfsti 2010) som muligens omhandler hva som er en god måte å utøve terapeutrollen på også i en situasjon hvor man blir berørt. De eventuelle diskurser om terapeutrollen kan ha tilknytning til arbeidskonteksten. Det kan også ha en mulig tilknytning til hvordan idéen om terapeutrollen formidles i et fagmiljø. De eventuelle diskurser kan også handle om kulturelle forhold (Gergen 2015) som har formidlet hvordan en kan eller bør opptre i møte med klienter. I tillegg til en forståelse av at diskurser kan ha lagt føringer, så skjer det noe med Bente i møtet med klienten. I dette tilfellet oppstår følelser som

kommer til uttrykk i tårer, i relasjon til klienten (Bertrando og Arcelloni 2014). I tillegg til det som er nevnt kan en tenke at maktforholdet i relasjonen (Lundby 1998, White 2006, Holmgren 2009) kan bli påvirket av at terapeuten ble berørt. I følge Lundby (1998) er makt innebygd i relasjoner og det pågår kontinuerlig et samarbeid om å ha kontroll (White 2006). Terapeutens usikkerhet kan muligens forstås som et uttrykk for en forflytning av makt i relasjonen mellom terapeut og klient. Ved å bli berørt kan terapeuten muligens få redusert noe av sin makt og klienten får muligens en økt grad av makt.

Når informantene formidler erfaringer av å bli berørt eller ved utfordrende situasjoner, gir de uttrykk for et behov for snakke med noen. Når informanten Jonny (punkt 4.3.2) snakker om det å bli berørt, forteller han om sin mulighet for å ta kontakt med kolleger. Denne informanten ser ut til å ha muligheter for å kunne dele sine erfaringer fra praksis. Samtidig kommer det fram at Jonny selv har ansvar for å ivareta eget behov for refleksjon. I tillegg nevner han at travelheten i arbeidshverdagen begrenser muligheten til å benytte seg av dette. Jonny gir uttrykk for et behov for å snakke med noen slik at han kan sette ord på det som berørte og effekten det hadde. Dialogisk samkvem er grunnlaget for å være hevder Bakhtin (2003) og kan ikke ta slutt. For å nærme seg det indre i et annet menneske må vedkommende formidle dette i en dialog (ibid). Ved at Jonny søker noen å snakke med, kan en forstå det som en bekreftelse på hvor stor betydning dialogen har for vår væren. Både Bente og Jonny uttrykker noen tanker om hva det gjør med dem å bli berørt. Bente uttrykker en usikkerhet og Jonny uttrykker behov for å møte noen som kan lytte til ham. Gergens (2015) utsagn om at det ikke finnes essensiell og universell kunnskap som alle med utdanning skal mestre, kan muligens bringe inn flere refleksjoner om terapeutrollen. Viten oppstår i relasjoner i følge Gergen (2015) og dette utsagnet utvider Bakhtins utsagn om dialogens betydning. En forståelse av dette kan være at dialogen er en nødvendighet for terapeutene både fordi det er grunnlaget for å være og fordi viten skapes i dialogen. Det kan muligens bidra til å forstå usikkerheten som kan oppstå i situasjoner hvor man ikke kan dele sine erfaringer. Det kan også forstås som et bidrag til å utvide kunnskap om egne erfaringer. Ved å være i dialog om erfaringer av å bli berørt, kan man få mulighet til å ta del i hverandres erfaringer og få utvidet kunnskap.

Informantene har sin praksis i ulike arbeidskontekster. Hvilke forståelser den enkelte av informantene har av sin arbeidskontekst kan være ulike også om de har samme arbeidsplass.

Kontekst i denne sammenheng er ment å beskrive vår forståelse av de meningsbærende rammer som blir kommunisert (Jensen 2009). Hvordan det kommuniseres innenfor rammen henger sammen med vår egen forståelse av de meningsbærende rammer (ibid). Om det som beskrives som virkelig er sosialt konstruert, så er ingenting virkelig uten at mennesker er enig i at det er slik (Gergen 2015). Om dette også gjelder de meningsbærende rammer i arbeidskontekst (ibid) vil vår forståelse av arbeidskonteksten være sosialt konstruert. Det kan bety at arbeidskonteksten ikke nødvendigvis er en ramme som er den samme over tid. Hvis enighet mellom mennesker ligger til grunn for den arbeidskontekst som er nå, kan det bety at det er muligheter for at arbeidskontekst kan bli endret. Informantene beskriver også at det å bli lyttet til og/eller det å gå i veiledning gir en økt trygghet for å møte nye utfordrende situasjoner i klientmøter. Flere av informantene gir uttrykk for at begrensninger i mulighetene for å reflektere kan gi en merbelastning. De uttrykker også at manglende mulighet for refleksjon får innvirkning på deres praksisutøvelse. En av informantenes utsagn benyttes for å belyse noen mulige effekter av refleksjon over praksis. Informanten Knut (punkt 4.3.3) beskriver hvordan veiledning og samtale med en god kollega om noe som skjedde i praksis, ga anledning til refleksjon og mulighet for endring. I beskrivelsen over hva som skjedde, kommer det fram at fra veiledning og til en endring i praksis går det noe tid. I Knut sitt utsagn kan en få inntrykk av at han er litt overrasket når han sier at endringen kom i en samtale, *det bare hendte*. Hva som skjer mellom veiledning og fram til en endret praksis blir ikke så klart uttrykt. Det er interessant å legge merke til endringen som skjer som muligens kan forstås som en følge av veiledning og samtale med en kollega. I tillegg er det interessant at Knut har oppmerksomhet på sin egen prosess og tidsaspektet i denne. I Vetere og Stratton (2016) beskrives veiledningssituasjon hvor den som veiledes har sin vei å gå med indre og ytre dialoger og veileder har sin vei å gå med indre og ytre dialoger. Dette blir betegnet som et tog med refleksjon som settes i gang (ibid). Illustrasjonen med toget som settes i gang, angir en prosess fra å stå stille *på stasjonen* til å starte en bevegelse framover. Tempoet for en bevegelse i veiledning vil med denne assosiasjonen kunne knyttes til samspillet mellom partene som leder til en bevegelse. Hvor langt de skal *reise* og hvor mye tid det tar er muligens noe som ikke er klart i forkant. I Knut sitt utsagn ser det ut til at tid er en faktor i seg selv som har en betydning for Knut sin bevegelse. Det er en tid mellom tidspunktet for veiledning og fram til tidspunktet hvor Knut oppdaget at han hadde utført praksis på en annen måte. En kan forstå hans utsagn som at det ikke var en bevisst tanke å utføre praksis annerledes denne dagen. Det var noe som hendte og som Knut selv ser ut til å bli forbauset

over. En mulig forståelse er at i den *mellomtiden* fra veiledning til annen praksis består av prosesser Knut ikke har satt ord på.

5.4 Betydningsfulle erfaringer og tanker om praksis

Informantene i studien formidler erfaringer fra sin praksis som kan forstås som betydningsfulle for dem. De gir uttrykk for at når terapeuten blir berørt, rettes fokuset mot en selv. Det kan synes som om det er behov for å ha noe mer oppmerksomhet på seg selv når en blir berørt. Dette ser ut til å være til hjelp for å håndtere situasjonen. Informanten Svein (punkt 4.4.1) uttrykker at han legger merke til at hans oppmerksomhet ikke er mot klienten når han blir berørt, men den er rettet mot ham selv. Ved at Svein retter oppmerksomheten mot seg selv gir det anledning til å utvide forståelsen av hva som skjer. Muligens kan det være noe ved det som skjer i samspill med klienten som vekker en gjenklang i Svein. Gjenklangen kan handle om temaer som er kommunisert digitalt eller analogt og som berører Svein.

Slik jeg forstår Jensen og Ulleberg (2011) benytter de begrepet resonans som en beskrivelse på terapeutens personlige og private erfaringer som *møter* klientens historier. Dette blir videre en sirkulær forståelse av hvordan møtet mellom partene virker inn på den andre i et samspill (ibid). Når Svein blir berørt er oppmerksomheten rettet mer mot ham selv. Dette kan muligens handle om hvilken kontekstforståelse Svein har av klientens fortelling og hvordan dette knyttes til Svein. I en relasjonell resonans kan samspillet mellom partene utvikle seg i retning av en forståelse av klientens situasjon. Samtidig ligger det også mulighet for at det kan skape avstand hvis referanserammene for å forstå den andre er for ulike (ibid). For terapeuten kan relasjonell resonans utforskes i veiledning (Vetere og Stratton 2016). På den måten kan kanskje terapeuten få utvidet forståelse av egen berørthet. Det kan gi mulighet for å utvikle et ståsted for å håndtere berørtheten i møtet med klienten (ibid). I tillegg til det som er nevnt kan en tenke at terapeuten møter nye og ukjente situasjoner i praksis. Muligens kan terapeutens egne referanserammer eller repertoar til å møte dette ha begrensninger. I følge Rober (2006) er forståelse ikke en passiv prosess, men en aktiv og kreativ prosess hvor klientens mening møter terapeutens mening. På denne måten skapes nye forståelser som er noe mer enn klientens opprinnelige mening (ibid). Dette kan muligens bidra til å belyse det informantene Svein ga uttrykk for. Muligens befinner han seg i en aktiv og kreativ del i forståelsen av klientens utsagn. Dette kan kanskje tilføre nye innspill fra terapeuten som ikke kun er en gjentakelse av utsagnet klienten kom med. I følge Rober (2006) betegner Bakhtin posisjonen

til den som ser noe utenfra, som den mest kraftfulle faktor for å forstå. Den som ser utenfra bidrar til at noe mer kan bringes fram og dette beriker dialogen (ibid).

I møtet med klienten ser det ut til at informanten Knut (punkt 4.4.2) har flere tanker om det å bli berørt. Han uttrykker at det blir mer liv og at det er behov for liv i klientmøter. Relatert til det å bli berørt kan dette muligens handle om et spekter av *liv*. Informantene presenterte en stor variasjon av det å bli berørt som muligens kan gi mer *liv* i terapirommet. Bateson (1972) sitt uttrykk om en forskjell som gjør en forskjell kan muligens gi noen innspill til tanker om temaet Knut bringer fram. Tom Andersen (1994) gir uttrykk for at man skal vise oppmerksomhet til ord og signaler fra klienten, fordi dette vil angi hva man kan snakke om. Slik jeg forstår Tom Andersen var han opptatt av at terapeutens budskap til klienten var passelig forskjellig. Dersom budskapet blir for forskjellig kan klienten bli mindre oppmerksom, ettertenksom og mer forbeholden i sine svar. En slik reaksjon kan muligens forstås som en måte å ivareta sin egen integritet (ibid). I samtaler hvor terapeuten blir berørt kan en også betrakte det som en forskjell som gjør en forskjell. Informantene beskriver blant annet latter, humor, undring og forbauselse som uttrykk for å bli berørt. Dette kan også uttrykke noe som kan gjøre en forskjell i dialogen. Når terapeuten blir berørt er det muligens klienten som har sendt et budskap som var passelig forskjellig eller muligens usedvanlig. Tom Andersen (1994) ser ut til å ha oppmerksomhet på terapeutens væren i samtaler med klienter, mens Stern (2004) ser ut til å ha oppmerksomhet på nå-øyeblikket. Stern (2004) hevder at den umiddelbare relasjonen kan leves mer fullstendig om man lar teorien holdes mer på avstand i terapitimen. Denne forståelsen kan muligens gi anledning til å holde en tettere kontakt med nå-øyeblikkene (ibid). En kan tenke at informantenes oppmerksomhet på at de ble berørt var en bekreftelse på at de befant seg i et nå-øyeblikk. Om terapeuten lar teorien holdes mer på avstand slik at nå-øyeblikket angir det som skjer, kan muligens berørthet lettere komme til uttrykk. Informantene uttrykker at en terapeut som blir berørt kan gi en betydningsfull virkning for terapien. I tillegg uttrykker de at å bli berørt tilfører viktig informasjon. Bjørn (punkt 4.4.3) beskriver det å bli berørt som en kilde. Kilde blir ofte benyttet som beskrivelse for et sted man kan hente noe man trenger. Det å bli berørt ser ut til å tilføre noe til det terapeutiske arbeidet. I tillegg kan en forstå det å bli berørt som en sikring av kvaliteten på det terapeutiske arbeidet. Informantene beskriver latter som en måte å bli berørt på. Bakhtin (2003) hevder at latteren overvinne frykt, makt, vold og autoritet. Samtidig kan latter klarne bevisstheten hos mennesket. På den måten kan mennesket også være mer åpen for verden (ibid). Om latter kan overvinne frykt og makten reduseres, vil dette kunne ha effekt i

terapeutisk arbeid. I relasjoner er maktforhold innebygd (Lundby 1998), men med latter kan muligens maktforholdet bli redusert i følge Bakhtin (2003). Dette kan få betydning for både terapeutens og klientens opplevelse av maktforholdet i deres relasjon. Latter kan muligens også redusere en mulig frykt og gi begge parter en større anledning til å være mer åpen for verden. For terapeuten kan dette gi en større åpenhet for hvem klienten er og hva vedkommende bringer med seg til møtet. I tillegg til denne forståelsen kan en tenke at latter som virker på maktforholdet muligens kan redusere avstanden mellom terapeut og klient. Det kan muligens gi anledning til en mer likeverdig relasjon.

5.5 Oppsummering av diskusjon

I denne delen vil jeg gi en oppsummering av diskusjonen for de fire (4) hovedfunn samt deres underpunkter. Beskrivelsene av å bli berørt gir uttrykk for en stor variasjon av måter å bli berørt på. Å bli berørt kan også være motstridende følelser. Terapeuter ser ut til å kunne gi uttrykk for å bli berørt i terapirommet. Andre ganger blir det forsøkt å holde berøringen skjult for klienten. Noen typer berørthet ser ut til å være enklere å gi uttrykk for enn andre. Det kommer til uttrykk en usikkerhet om hva terapeuten kan vise av sin berørthet. Nonverbale budskap kan også bli forstått slik de var ment, både av klient og terapeut. Og de kan gi bekræftelse overfor den andre at budskapet ble forstått. Terapeutene uttrykker at de får en utvidet forståelse av hvem klienten er når de blir berørt. I tillegg til dette kan berørte terapeuter kjenne på en usikkerhet over hvordan situasjoner som dette kan håndteres. Åpenhet og tilstedeværelse ser ut til å være en forutsetning for at terapeuten kan bli berørt. Å bli berørt kan også virke som et insitament som får betydning for kommunikasjonen og samspillet mellom terapeut og klient. Terapeutens åpenhet for å kunne bli berørt ser ut til å gi økt oppmerksomhet for hva klienten formidler i situasjonen. Om klienten gir respons på at terapeuten ble berørt virker det som terapeuten forstår det som en anerkjennelse. Det ser også ut til at terapeutens berørthet kan gi klienten en opplevelse av støtte. I tillegg kan klienter vise omtanke og omsorg for terapeuten som ble berørt av klientens historier. Samspillet og dialogen ser ut til å styrkes av dette.

Arbeidskontekstens diskurser om en foretrukken praksis begrenser muligens anledningen til å benytte eget repertoar av ferdigheter i utformingen av terapeutrollen. Som følge av dette uttrykker informantene undring og bekymring for at terapeutiske verdier kan gå tapt.

Terapeutene uttrykker behov for å kunne snakke med noen om det de erfarer i møte med klienter. Tid og anledning til refleksjon ser ut til å kunne utvide forståelsen av erfaringene. Begrensede muligheter til å reflektere over egen praksis ser ut til å innvirke på faglig utvikling. Mulighetene for refleksjon innen egen arbeidskontekst varierer. Noen av terapeutene har mulighet for å motta veiledning. Andre tar selv kontakt med noen de har en god relasjon til som kan lytte. Dette beskrives som nyttig og terapeutene uttrykker at det gir økt trygghet i møte med utfordrende situasjoner. Begrensede muligheter for refleksjon kan oppleves som en merbelastning. Terapeutene uttrykker bekymring for at dette kan innvirke på det terapeutiske arbeidet.

Å bli berørt kan ha en betydningsfull virkning i det terapeutiske arbeidet. For terapeuten ser det ut til at klientmøter utvider forståelsen av menneskers livserfaringer. Dette kan både overraske og engasjere terapeutene. Noe betydningsfullt ved å bli berørt, ser ut til å være opplevelsen av en økt trygghet i terapeutrollen. Å bli berørt ser også ut til å rette fokuset i større grad mot dem selv. Dette kan muligens være til hjelp med å avklare hvordan situasjonen kan håndteres. Når terapeutene viser oppmerksomhet til egen praksis gir de uttrykk for at referanser også til eget liv blir mer synlig. Ved at terapeutene alminneliggjør det å ha problemer i familien, ser det ut til at relasjonen mellom terapeut og klient blir mer likeverdig.

6 Avslutning

I dette kapitlet vil jeg si noe om valg og fortolkninger som er foretatt. Deretter vil jeg si noe om hensikten med studien. Videre reflekterer jeg over skrivearbeidet og hva jeg har lært. I tillegg vil jeg si noe om mulige andre metodiske valg som kunne vært gjort. Det vil så avsluttes med en presentasjon av framtidige forskningsspørsmål.

6.1 Refleksjoner over arbeidet med studien og hva jeg har lært

Det som blir presentert i studien er basert på mine valg og min fortolkning. Både tema, utarbeiding av problemstilling samt intervjuguide er mine valg. Datagrunnlaget fra intervjuene er ved metoden IPA blitt fortolket gjennom flere trinn. I tillegg er bruk av teori blitt valgt på bakgrunn av hva jeg har ønsket å sette fokus på. Studien vil også bære med seg informasjon om hvordan jeg forstår verden gjennom de valg som er gjort underveis. Hensikten med denne studien var å undersøke hvordan familieterapeuter reflekterer over erfaringer av å bli berørt av det klienter bringer fram i terapeutiske samtaler. I tillegg var hensikten å undersøke om dette hadde noen påvirkning på deres praksis. Den overordnede problemstillingen var: *Hvordan beskriver familieterapeuter at det å bli berørt påvirker deres praksis?* Gjennom studien har jeg forsøkt å belyse den overordnede problemstilling ved å benytte et utvalg av informantenes utsagn. Deretter har utsagnene blitt diskutert i forhold til aktuell litteratur. Dette er gjort for å bringe inn flere stemmer slik at refleksjonene om studiens overordnede problemstilling ble utvidet. Temaet for studien har vært givende å arbeide med og skriveprosessen har vært interessant, lærerik og utfordrende. I ulike deler av skriveprosessen har det som var ukjent og til dels uforståelig gradvis blitt klarere og mer begripelig. Jeg har også fått innsikt i hva en forskningsbasert studie kan være. Samtidig har faglig kunnskap og mine refleksjoner over studiens tema blitt utvidet. Studien har gitt en utvidet forståelse av IPA som kvalitativ metode. I etterkant tenker jeg at grounded theory eller diskursanalyse kunne vært vurdert som alternative forskningsmetoder.

Denne studien er basert på intervjuer og nonverbal kommunikasjon er i liten grad dokumentert som del av datamaterialet. Studien har innhentet data fra informanter om deres erfaringer av å bli berørt, men oppmerksomheten har ikke vært rettet mot effekten det har over tid. Betydningen av nonverbal kommunikasjon i terapeutiske samtaler hvor terapeuten blir berørt, er muligens noe underkommunisert i studien. Hva informantene tenker om klientenes respons på at terapeuten blir berørt er muligens også noe underkommunisert.

Dersom datamaterialet hadde bestått av terapeutiske samtaler på video kunne mer av kommunikasjonen mellom terapeut og klient gitt utvidet informasjon om blant annet nonverbal kommunikasjon. I tillegg kunne det gitt utvidet informasjon om klientens mulige respons på at terapeuten ble berørt. Ved å se flere videoer av samme terapeut, kunne muligens effekten over tid av å bli berørt gitt mer utvidet informasjon om temaet. En slik tilnærming kunne gitt forskeren anledning til å komme tettere på de faktiske hendelser uten å være en deltager som påvirker samtalen.

6.2 Framtidige forskningsspørsmål

I arbeidet med denne studien har jeg blitt oppmerksom på flere mulige innfallsvinkler til videre forskning. Både under intervjuer, transkripsjonen, gjennom analysen og i skriveprosessen har jeg lagt merke til noen informanternes utsagn og jeg har undret meg over flere forhold som går utover det som rommes av denne studien. På slutten av et intervju nevnte informanten at det hadde vært fint med et spørsmål om hvilke grep han hadde gjort for å håndtere situasjoner hvor han ble berørt. Jeg ser at det spørsmålet kunne ha gitt ytterligere informasjon om hvordan terapeuters praksis muligens utvikler seg over tid gjennom erfaringene av å bli berørt. Noen informanter er mer erfarne enn andre i denne studien, men det har ikke vært noe jeg har fokusert på. Jeg kom i tanker om denne forskjellen ville ha en betydning for hvordan informantene besvarer spørsmålene, men har ikke gått nærmere inn på det. Spørsmålet om hvordan erfarne terapeuter vil beskrive sin prosess fra nyutdannet terapeut til erfaren terapeut i lys av sine erfaringer av å bli berørt, ble allikevel med som en tanke. Og hvilken betydning kan en slik prosess ha for utøvelsen av terapeutrollen? En av informantene spurte om jeg ville se på forskjeller mellom kjønnene i denne studien. Jeg fortalte at det ikke ble foretatt valg av informanter på bakgrunn av kjønn i studien. Spørsmålet ble allikevel med meg som en undring. Det kunne vært interessant å vite mer om det er forskjell i hvordan kvinnelige familieterapeuter og mannlige familieterapeuter beskriver effekten av å bli berørt. Og i hvilken grad vil kjønn ha betydning for hvordan kvinner og menn beskriver effekten av å bli berørt? Hvordan kan man i så tilfelle forstå en slik forskjell? Et annet mulig framtidig forskningsspørsmål handler om kontekst. I et av intervjuene satt jeg i en dyp stol med armlener og ryggstø som en høy karm rundt hele stolen. Det følte seg innelukket og sittestillingen ble litt sammensunken. Det fikk meg til å lure på hvordan det ville vært om jeg var der med problemer og at flere i familien satt på samme måte. Jeg tenkte over hvordan konteksten virket på meg. Jeg begynte også å lure på i hvilken grad familieterapeuter

reflekterer over konteksten ved arbeidsplassen. I tillegg tenkte jeg på hvilken mulig effekt dette kan ha for relasjonen mellom terapeut og klient. Disse tankene kan muligens inspirere noen til å finne ideer til sin forskning.

Litteraturliste

- Andersen, T. (1994) *Reflekterende Processer Samtaler og samtaler om samtalerne*
København: Dansk psykologisk Forlag
- Anderson, H. (1997) *Samtale, sprog og terapi - et postmoderne perspektiv* København: Hans Reitzels Forlag
- Anderson, H. og Jensen, P. (2008) *Inspirasjon Tom Andersen og reflekterende prosesser*
Oslo: Gyldendal Norsk Forlag A/S
- Bakhtin, M. (2003) *Latter og dialog, Utvalgte skrifter* Oslo: Cappelen Akademisk Forlag
- Bateson, G. (1972) *Steps to an ecology of mind* Chicago: The University of Chicago Press
- Bateson, G. (1987) *Ande och Natur En nödvändig enhet* Stockholm: Symposium Bokförlag
- Bertalanffy, L.v. (1969) *General System Theory, Foundations, Development, Applications*
New York: George Braziller
- Bertrando, P. og Arcelloni, T (2014) Emotions in the Practice of Systemic Therapy *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy* (35):123-135
- Boston, P. (2000) Systemic family therapy and the influence of post-modernism *Advances in Psychiatric Treatment* Vol. 6 :450-457.
- Burck, C. (2005) Comparing qualitative research methodologies for systemic research: the use of grounded theory, discourse analysis and narrative analysis *Journal of Family Therapy* (27):237-262
- Caprona, Y.D. (2013) *Norsk Etymologisk Ordbok* Oslo: Kagge Forlag AS
- Christie, N. (2009) *Små ord for store spørsmål* Oslo: Universitetsforlaget
- Dallos, R. og Vetere, A. (2005) *Researching Psychotherapy and Councelling* Berkshire: Open University Press
- Gadamer, H-G. (1990) *Sannhet og metode* Oslo: Pax Forlag AS

Gergen, K. J. (2015) *An Invitation to Social Construction* 3. utg. London: SAGE Publications Ltd

Grosås, A.G.A. (2010) *Foreldres indre dialoger under nettverkssamtaler*. Universitetet i Agder. (Fakultet for Helse- og idrettsfag Institutt for Psykososial helse). Hentet 18. mars 2016 fra:

[http://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/138800/Anne%20Grethe%20Aune%20Gros%
c3%a5s.pdf?sequence=1&isAllowed=y](http://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/138800/Anne%20Grethe%20Aune%20Gros%c3%a5s.pdf?sequence=1&isAllowed=y),[http://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/
11250/138800/Anne](http://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/138800/Anne)

Hoffman, L. (1985) Beyond Power and Control: Toward a "Second Order" Family Systems Therapy Vol.3 (4) 381 - 396

Holmgren, A. (2009) *Terapifortellinger Narrativ terapi i praksis* Trondheim: Tapir Akademisk Forlag

Holmgren, A. og Holmgren, A. (red.) *Narrativ supervision og veiledning* 1.utg. Dispuks Forlag

Hårtveit, H. og Jensen, P. (2004) 2dre utg. *Familien – pluss én Innføring i familieterapi* Oslo: Universitetsforlaget

Jensen, P. (2008) *The Narratives Which Connect... A Qualitative Research Approach to the Narratives which Connect Therapists' Personal and Private Lives to their Family Therapy Practices* London: Doctorate of Systemic Psychotherapy awarded by the University of East London in conjunction with the Tavistock Clinic Hentet 10. mars 2016 fra:
<http://www.nfft.no/site/bilder/per%20jensens%20doktorgrad.doc>

Jensen, P. (2009) *Ansikt til ansikt Kommunikasjons-og familieperspektivet i helse- og sosialarbeid* 2. Utg. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS

Jensen, P. og Ulleberg, I. (2011) *Mellom ordene Kommunikasjon i profesjonell praksis* Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS

Kvale, S. og Brinkmann, S. (2009) *Det kvalitative forskningsintervju* 2. utg. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS

- Landridge, D. (2006) *Psykologisk forskningsmetode* 1.utg. Trondheim: Tapir Akademiske Forlag
- Landro, T. (2013) *Godt Samspill, Å være seg selv sammen med andre* Oslo: Pax Forlag A/S
- Lock, A. og Strong, T. (2014) *Sosial konstruksjonisme og tradisjoner* Bergen: Fagbokforlaget
- Lundby, G. (1998) *HISTORIE OG TERAPI Om narrativer, konstruksjonisme og nyskriving av historier* Oslo: Tano Aschehoug
- Mannsåker, I.K-R. (2013) *Ikke-vitende posisjon i en NAV-kontekst – et paradoks?* Oslo: Diakonhjemmet Høgskole (Masteroppgave i familierapi og systemisk praksis). Hentet 18. Mars 2016 fra:
<http://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/98358/Masteroppgave2013IdaKragRoeneMannsaaker.pdf?sequence=1&isAllowed=y> ,<http://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/>
- Merleau-Ponti, M. (1945) *Kroppens fenomenologi* Oslo: Pax Forlag A/S
- Rober, P. (2006) The therapist's self in dialogical family therapy: Some ideas about not-knowing and the therapist's inner conversation *Article in Family Process January 2006* University of Leuven
- Sandland, B. (2015) "Hva kjennetegner en god relasjon mellom familierapeut og klient, fra en klients perspektiv? Hvis familierapeuten blir berørt av historien til klienten; hvordan opplever klienten at dette påvirker relasjonen?" Oslo: Diakonhjemmet Høgskole. (Masteroppgave i familierapi og systemisk praksis) Hentet 21. februar 2016 fra:
<http://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/297257/MasteroppgaveSandla>
- Skatvedt, A. (2008) *Alminnelighetens potensial En sosiologisk studie av følelser, identitet og terapeutisk endring* Oslo: Universitetet i Oslo (Det samfunnsvitenskapelige fakultetet Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi) Hentet 22. april 2016 fra:
<https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/15264/>

Smith, J.A., Flowers, P. og Larkin, M. (2009) *Interpretative Phenomenological Analysis* 1. utg. London: SAGE Publications Ltd

Stern, D. (2004) *Her og nå Øyeblikkets betydning i psykoterapi og hverdagsliv* Oslo: Abstrakt forlag

Store medisinske leksikon. Hentet 31. mars 2016 fra
https://sml.sn1.no/binokul%C3%A6rt_syn

Thagaard, T. (2013) *Systematikk og innlevelse En innføring i kvalitativ metode* 4. utg. Bergen: Fagbokforlaget

Vetere, A. og Stratton, P. (2016) *Interacting selves Systemic solutions for personal and professional development in counselling and psychotherapy* London and New York: Routledge

White, M. (2000) *Reflections on Narrative Practices: Interviews and Essays* Adelaide: Dulwich Centre Publications

White, M. (2006) *Narrativ teori* København: Hans Reitzels Forlag

Watzlavick, P., Bavelas, J.B., Jackson, D.D. (1967) *Pragmatics of Human Communication* London: W.W. Norton & Company Ltd.

Watzlavick, P., Weakland, J., Fisch, R. (1980) *Forandring Prinsipper for hvordan problemer oppstår og hvordan de løses* Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

Øfsti, A.K.S. (2019) *Parterapi Kjærlighet, intimitet og samliv i en brytningstid* Oslo: Universitetsforlaget

Ølgaard, B. (2004) *Kommunikation og Økomentale Systemer En introduktion til Gregory Batesons forfatterskab* 3. utg. København: Akademisk Forlag AS

Vedlegg

Vedlegg 1 Kvittering fra NSD

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hårfagres gate 2
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr: 985 321 884

Per Lennart Lorås
Institutt for sosialt arbeid og familierapi Diakonhjemmet Høgskole AS
Postboks 184 Vinderen
0319 OSLO

Vår dato: 03.06.2015

Vår ref: 43589 / 3 / LT

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 27.05.2015. Meldingen gjelder prosjektet:

43589	<i>En studie av familierapeuters erfaringer av å bli berørt og hvordan dette påvirker praksisutøvelsen</i>
Behandlingsansvarlig	<i>Diakonhjemmet Høgskole AS, ved institusjonens øverste leder</i>
Daglig ansvarlig	<i>Per Lennart Lorås</i>
Student	<i>Bumse Stene</i>

Personvernombudet har vurdert prosjektet og finner at behandlingen av personopplysninger er meldepliktig i henhold til personopplysningsloven § 31. Behandlingen tilfredsstiller kravene i personopplysningsloven.

Personvernombudets vurdering forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 30.06.2016, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Katrine Utaaker Segadal

Lis Tenold

Kontaktperson: Lis Tenold tlf: 55 58 33 77

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.

Avdelingskontorer / District Offices

OSLO NSD Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no

TROMSØ NSD Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrre.svarva@svt.ntnu.no

TRONDHJEM NSD SUE Universitetet i Tromsø, 6027 Tromsø. Tel: +47-77 64 42 36. nsd@svt.uib.no

Vedlegg: Prosjektvurdering

Kopi: Bumse Stene bumse1@casa.as

Personvernombudet for forskning

Prosjektvurdering - Kommentar

Prosjektnr: 43589

Utvalget informeres skriftlig og muntlig om prosjektet og samtykker til deltakelse. Informasjonsskrivet er godt utformet.

Personvernombudet legger til grunn at forsker etterfølger Diakonhjemmet Høgskole AS sine interne rutiner for datasikkerhet. Dersom personopplysninger skal lagres på privat pc/mobile enheter, bør opplysningene krypteres tilstrekkelig.

Forventet prosjektslutt er 30.06.2016. Ifølge prosjektmeldingen skal innsamlede opplysninger da anonymiseres. Anonymisering innebærer å bearbeide datamaterialet slik at ingen enkeltpersoner kan gjenkjennes. Det gjøres ved å:

- slette direkte personopplysninger (som navn/koblingsnøkkel)
- slette/omskrive indirekte personopplysninger (identifiserende sammenstilling av bakgrunnsopplysninger som f.eks. bosted/arbeidssted, alder og kjønn)

Vedlegg 2 Forespørsel om deltagelse i forskningsprosjekt

Forespørsel om deltagelse i forskningsprosjektet

En studie av familierapeuters erfaringer av å bli berørt og hvordan dette påvirker praksisutøvelsen.

Bakgrunn og formål

Formålet med studien er å undersøke hva familierapeuter opplever og reflekterer over i praksis og hvordan dette påvirker praksis. Dette er et masterstudie ved Institutt for sosialt arbeid og familierapi ved Diakonhjemmet høyskole i Oslo. Studien er et selvstendig prosjekt som ikke er knyttet til andre oppdragsgivere eller institusjoner.

De personer som kontaktes i forbindelse med denne studien er valgt på bakgrunn av sin utdanning som familierapeut og yrkeserfaring i faget. Aktuelle informanter til prosjektet er valgt på bakgrunn av tips fra veileder og andre.

Hva innebærer deltagelse i studien?

Det blir foretatt intervjuer av deltagerne og gjort lydopptak av samtaler. Det blir også gjort notater underveis i intervjuet. Spørsmålene i intervjuet vil omhandle temaer om erfaringer fra praksis. Det samtales om familierapeutens egne refleksjoner om temaer fra terapisaftaler.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Alle personopplysninger vil bli behandlet konfidensielt. Personopplysninger vil kun være tilgjengelig for student som foretar intervjuene og eventuelt veileder. Navneliste og koblingsnøkkel lagres adskilt fra øvrige data. Deltagerne kan ikke gjenkjennes i publikasjonen.

Prosjektet skal etter planen avsluttes 30.06.16.
Datamaterialet anonymiseres ved prosjektslutt.

Frivillig deltagelse

Det er frivillig å delta i studien, og du kan når som helst trekke ditt samtykke uten å oppgi noen grunn. Dersom du trekker deg, vil alle opplysninger om deg bli anonymisert.

Kontaktperson for forskningsprosjektet:
Bumse Stene, telefon 41618554.

Kontakt opplysninger til veileder:
Per Lennart Lorås, telefon 98422113

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.

Samtykke til deltakelse i studien

Jeg har mottatt informasjon om studien, og er villig til å delta

---

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 3 Intervjuguide

Intervjuguide

En studie av familieterapeuters erfaringer av å bli berørt og hvordan dette påvirker praksis.

Hvordan blir terapeuter berørt av det de møter i praksis?

Hva foretar de seg når de blir berørt?

Hvilken virkning har dette på videre praksisutøvelse?

1.

Hva tenker du på når du hører ordet berørt?

2.

Hvis det er noen personer du har møtt i praksis som du har blitt berørt av:

Hva la du merke til hos deg selv da du ble berørt?

3.

Hva berørte deg?

(Det kan være andre enn de som er nevnt nå).

Kommenterte i så fall din klient det at du ble berørt?

På hvilken måte ble det kommentert?

Har du andre erfaringer med noe lignende?

4.

Hvordan forholdt du deg til at du ble berørt?

5.

Hvis det er noe betydningsfullt ved slike erfaringer for deg som familieterapeut, hva kan det være?

(kan du si noe mer om bevegelsen)

6.

Hvordan har det å bli berørt i terapirommet påvirket din praksis?

Er det i de erfaringene du har hatt og de refleksjonene du gjør over hvordan det har påvirket praksis. Er det noen forskjell i fra i dag og hvis du ser deg tilbake 5 år for eksempel. Er det forskjell i din praksis på bakgrunn av det å bli berørt?

7.

Jeg har ett spørsmål igjen til deg.

Er det noe spørsmål som jeg ikke har stilt deg, som du skulle ønske at jeg hadde stilt?

Vedlegg 4 Utdrag fra transkribert intervju

Da er det slik at jeg har en overskrift for min oppgave, og for intervjuet. Og det er: En studie av familierapeuters erfaringer av å bli berørt og hvordan det påvirker praksis.

Kremter. Riktig. Jeg tar igjen vinduet her jeg så blir det ikke så mye lyd. (Lukker vinduet). Å bli berørt ja, hmm, ja.

Mmm

Så da, ehh, tenkte jeg først å spørre deg om, hva du tenker på når du hører ordet berørt.

Ja, ...å jeg tenker så mye vet du. Ehh, det første som slår meg det er å bli rørt. Berørt er også å bli rørt. Altså, det vil si det å, ehh, ...jeg vet ikke, medfølelsen blir så sterk, eller jeg vet ikke hvordan jeg skal forklare det. Men berørt tenker jeg er egentlig veldig mye om. Det er alle ting som jeg, ehh, på en måte, alle historier som jeg hører, alt som på en måte, alt som går inn, berører det egentlig alt på en måte. Men men, om jeg skal være mer konkret så er det mer det å bli, å bli litt, ehm. Det er et veldig godt spørsmål, jeg må tenke altså. Pause

Nei, jeg tenker nok mer på det å bli berørt som det, berørt, det vil si noen forteller en historie som du lever deg kanskje litt mer inn i enn andre historier, kanskje noe sånn, ja. Sånn at hvis du, og det kjennes, da kan du få sånne kroppslige sånn, ikke sant, du kan kjenne, oi, kom, ble litt blank i øynene, eller ble jeg, fikk jeg en sånn, ja. Det er en følelse, det er vanskelig å beskrive, he he he.

Mmm

Ja, er det, er det nok?

Mmm

Er det forskjellig fra empati?

Jaa,... det synes jeg.

Hva er det som er forskjellig?

For meg da, så synes jeg vel at empati er mer som en slags, litt mer aktiv på en måte. Da, da ... jeg kan jeg kan jeg kan jobbe med empati tror jeg, tror jeg. Jeg kan, jeg kan prøve å sette meg inn i andres situasjon, tror jeg, jeg kan, ikke sant. Å bli berørt kjennes mer som, ehh...ja, det her er jo ikke svart-hvitt altså. Det er ikke slik at det er empati går en vei og sånn, det er det ikke, men det kjennes som at, åå, du blir mer truffet når du blir berørt, eller rørt da. At det er noe som treffer mer, på se... Empati synes jeg er mer sånn at det kjennes mer sånn at da skal jeg leve meg inn i, mens å bli....

Det ligger i ordet, du blir berørt. Det finnes noen ting som blir. Det på..påføres meg på en måte. Ja, det her er veldig spennende greier, bra oppgave, ja, ok.

Hm hm

Hvis det er noen personer du har møtt, da, i praksis, ehh, som du har blitt berørt av, eller deres fortellinger. Ehh, hva la du merke til hos deg selv, da du ble berørt?

Nei, det jeg legger merke til det er jo først og fremst en slags kroppslig reaksjon. Altså, jeg jeg merker at det det skjer noen ting i meg, for eksempel, som jeg sier da, at jeg, at det kan, at jeg kan bli, jeg kan tenke, oi, skal det komme tårer nå, liksom. Det var, he he, det det er en ting da. Eller jeg kan kjenne at jeg blir opprørt på noe vis da. Det er sånn så, følelsesmessig, kroppslige reaksjoner på et vis. Det er det første som jeg ... Og andre ting er vel kanskje at det det henger litt mer med meg da. Så når jeg skal gå til lunsj litt senere, så kan det, kan det henge litt mer med meg i lunsjen, jeg kan tenke på det når jeg kommer hjem. Jeg kan prate med min kone om noe som hendte på jobben. Det er vel resultatet av å bli berørt, ja. Ja.

Mmm

Hva kan du tillate deg å vise for dem du har i samtale, av at du blir berørt?

Nei, jeg skal i ærlighetens navn, så så er det faktisk sånn at jeg jeg. Jeg står for én ting, men jeg gjør noe annet. Altså. Det er ikke svart – hvitt, men det er nok litt sånn. Jeg jeg tror for eksempel det å bli berørt, at jeg kjenner oi, det der ble jeg veldig berørt, eller rørt av, så kan jeg kjempe imot tårer for eksempel. Det kan, det hender, ikke sant at jeg på en måte må prøve å få kjem.. altså, ja. Jeg vil holde det litt tilbake og så vil jeg endre, ikke sant. Ehh, men så kan jeg kjenne at jeg står for at vi må kunne vise mer ehh, av

ikke sant at vi, at vi er menneskelig og at vi reagerer, ikke sant, altså. At det, om det skulle, om en terapeut skulle begynne å gråte så så kan jeg applaudere for, det i de fleste...liksom så, ja, eller bli sint eller bli r... altså at man på en måte kommer litt mer ut jeg jeg mener på generell basis at vi er litt for, at vi er for redd for det. Og så er jeg også det. Men je... men jeg fronter noe annet, forstår du hva jeg mener?

Mmm

Ja. Ja. Også den der ideen om at vi skal være, vi skal jo være nøytrale eller vi skal være profesjonelle. Hele den der debatten, profesjonell og privat og og profesjonell - privat, ja. Ehhm og at det egentlig skaper en masse trøbbel for oss, tror jeg. Vi tror at vi må være ehh, og så ikke sant så, så merker jeg at jeg står egentlig for noe annet. Så jeg kjenner meg litt fengslet, kanskje, jeg kjenner meg litt sånn der at man, ja nå må du huske N.N. du må passe deg for at.... pause ... ja, for at det har en jo, for det har vi jo lært. At sånn skal man være om en gjøre det på riktig måte. Så tror jeg at egentlig om du treffer folk som blir berørt av din historie, tror jeg det er greit, jeg tror det er en bra ting jeg. Det er klart at om du har et par, he he . De som gikk akkurat da du kom, høy konflikt, masse ehhh krangel og så forteller kvinnen en historie som gjør at jeg blir berørt og begynner å gråte, ikke sant, så så er det litt uheldig, he he, så i noen situasjoner så er jeg med på den altså. Stort sett da vil jeg si at vi er litt for redd for å vise at vi blir berørt. Slik kan jeg tro da. Ja. Det tror jeg.

Når du forteller at du står for noe, men du viser noe annet. Hva er det som bremser din måte å vise det på da?

Nei, skal jeg svare enkelt på det så er det vel kanskje diskursen om terapeuter og. Altså, hva er det egentlig vi skal være for noe og hvem har bestemt det? Altså, jeg skal jeg skal jeg skal være, jeg vet ikke, være klok, jeg skal være sånn og sånn, jeg skal være nøytral, jeg skal være, jeg skal ikke vise, jeg skal være profesjonell. Det er så mye sånne tanker. Jeg tror det er det som bremser. Ehhm. ...Men også, men ikke sant, jeg kan jo også, men ... også slike ting som at jeg vil ikke gjøre feil, altså jeg vil ikke ehh, jeg vil at sjefen skal være fornøyd med meg. Jeg vil ikke at det skal komme sånne klager at terapeuten begynte å gråte,...hæææ? Å det skal en vel ikke...

Vedlegg 5 Eksempler på koding

*Int 6. Kule
Å bli berørt kan være
om noe som skjer i
relasjon.*

*Int 6. Kule 45
Livio*

*Int 6. Kule 50
Berørt kan være med følelser
og uttrykkene i livet,
når jeg gløder.*

*Int 6. Kule 51
Å bli berørt kan være om et
et budskap har nådd fram.*

*Int 6. Kule 58-59
Når budskapet er mottatt
og man blir berørt er
det viktig å forstå
hvordan budskapet går med
deg.*

*Int 6. Kule 59
Hvilke tegn vil gi berøringen
bekreftelse på at et budskap
er mottatt.*

*Int 6. Kule 64-65
Livio*

6

34 det jeg er i dag da, sånn yrkesmessig. Så, det, det det er et ord jeg... er godt kjent med og
35 bruker mye fordi at jeg tenker at det beskriver noe som skjer mellom mennesker. Men
36 kan også bli berørt sammen med en katt, så det ...

37

38 Mmm

39

40 Men... så deff, derfor så, altså når, når, når jeg ser, når jeg hørte hva som var titteloppg
41 tenkte jeg det har lyst til å bli... det kan jeg gjerne være med på.

42

43 Ja

44

45 Så, så, sånn sett så er det et ord... ja som er viktig i livet mitt kan du si da. Vi kunne ha
46 snakket litt om det men... det tror jeg, har sagt litt i hvert fall.

47

48 Hva er det du tenker berørt rommer?

49

50 Følelser. Eh... eh... uttrykkene sorg og glede da, eh... Kan være altså, gjennom det
51 kan du, ikke noen garanti da, men kan være et tegn på at du har nådd fram med et
52 budskap. Eller at et budskap som er viktig for en annen når meg, eh. Kanskje jeg
53 svarer litt utenfor spørsmålet ditt, men skal vi se... hva det innebærer som du sa? Nei.?

54

55 Ja, hva tenker du at ordet berørt rommer da?

56

57 Ja, ja, ... altså, rommer ja... det er et sånn stort spørsmål det, eh... Det er jo... det
58 inviterer vel til, til, inviterer til eller gir en mulighet for å formidle noe om hva et
59 budskap gjør med deg. Jeg kan ta i mot et budskap og, hvis jeg er helt flat eller helt
60 sånn, helt kull eller eh... så aner en egentlig ikke om, altså du vet at det er sagt da eller
61 at det er varmeldinga er gått på radioen jeg det satt noen i rommet som har ser
62 liksom... men da vet jo ikke om budskapet har nådd fram. Men hvis jeg liksom skal på
63 fiske, eller altså blir veldig sånn får alvorlige rykker så er det sannsynlig at budskapet
64 har nådd fram kanskje, da... Så berøring er noe som kan romme reaksjoner uten ord,
65 det er jo viktig i jobben vår.

66

Mafam 2012
Burnse Stone
Studentnummer 510680

2

Relatjoner - rasus

*Spørsmål om budskapet
betydning*

Formidling

*Virginia Satir
Budskap*

